

Darko VARGA
Osijek

UDK 929Angster, J.

Josef Angster - poznati graditelj orgulja iz Baranje

Cilj ovog rada je pokazati biografiju, život i značaj Josefa Angstera, rođenog Baranjca, osječkog stolarskog šegrta i značajnog europskog graditelja crkvenih orgulja. U radu je prikazano njegovo djetinjstvo u Jagodnjaku, školovanje u Osijeku, njegovo vandrovanje po Europi, prikupljanje iskustava i učenje kod najznačajnijih graditelja orgulja tog vremena (Titz-Beč, Cavaillé-Coll-Pariz), njegov uspon do položaja europski značajnog graditelja orgulja i povezanost s Kolpingovom organizacijom koja je značajno obilježila njegov život. Kratko su prikazana njegova najznačajnija djela, kao i orgulje koje je izgradio na području Hrvatske. Njegov opus, 961 crkvene orgulje koje je za života izgradio, kvaliteta je koju je za sobom ostavio. Njegov uzoran život, po Kolpingovim načelima donio mu je odličje Sv. Grgura koje mu je dodijelio papa Benedikt XV., 1918. godine.

Uvod

“Ime graditelja orgulja Josefa Angstera već dugi niz godina urezano je u europsku kulturnu povijest kao trajna vrijednost. Svojim instrumentima, koji su rasprostranjeni u mnogim kršćanskim i židovskim crkvama, izgradio je ne samo ugled i status svog imena, nego preko jednog stoljeća služi na čast crkvene glazbe na području tadašnje Mađarske i cijele bivše Austro-Ugarske monarhije. Njegove orgulje još i danas odzvanjaju u većini mađarskih katedrala i 2006. proglašene su kulturnom baštinom Mađarske, što je počast velikom majstoru nakon dugo vremena. Stjecao je znanja i učio kod jednog od najznačajnijih graditelja orgulja 19. stoljeća, Cavaillé-Colla u Parizu, te je usvojio puno značajki francuskog graditeljstva orgulja koje je donio sa sobom. Angster je tijekom cijelog svog života bio istinski vjernik, a to dokazuje i njegov dnevnik, koji je izdao EDITION MUSIC SÜDOST u Münchenu, 2004. godine.“ Dr. Franz Metz, orguljaš, dirigent i glazbeni stručnjak, predsjednik Udruge za njemačku muzičku kulturu jugoistočne Europe (der Gesellschaft für deutsche Musikkultur im südöstlichen Europa). Osnivač, voditelj ansambla Capella Bavarica u Münchenu.

Djed Josef Angster

Po priči Angsterovog djeda, pradjed i njegovih petero djece doselili su u novu domovinu oko 1790. iz mjesta Michelstätten u Donjoj Austriji i raspršili su se po južnoj Baranji i u okolici Osijeka u Slavoniji.¹ Djed je naslijedio je pola zemljišta i obiteljsku kuću te se oženio. 1803. godine mobiliziran je za Napoleonske ratove. Služio je u Ratnom uredu (*Kriegsbüro*). Oslobodio se 1805. ili 1806. godine. Bio je seoski “odvjetnik”, nedjeljom je besplatno učio seosku djecu u vlastitoj kući. Bio je čovjek mnogih zanata - popravljao je satove, izrađivao jednostavnije instrumente, bavio se obradom drveta. Cijela obitelj Angster, uz obradu zemlje, znala je mnoge zanate.

Otac Josef Angster

14. srpnja 1807. rodio se sin prvijenac Josef, otac poznatog graditelja crkvenih orgulja.

Djeda su zvali “Sepp”, oca “ Seppels Josef“, a našeg Josefa “ Seppels Josefs Seppi”.²

Roditelji Josefa Angstera

Mama iz Petlovca (Szent István), kći Adama Reinharda, iz kuće “Hans Adams Haus”

¹ Njemački kolonisti koji su doselili u Kacsfalú bili su iz Bavorske, Württemberg-a i Nassau-a. Bez obzira jesu katolici ili luterani, dobili su njive i okućnicu u selu.

² Po dnevniku (lit. IV) prvi i četvrti sin zovu se Josef. Po usmenom tumačenju unuka poznatog graditelja Jozsefa Angstera (2007. godine) iz Pečuha, četvrtog sina zvali su Joška. Prema tumačenju Judit Angster, prauke (usmeno priopćenje); “ Prvorodeni sin zvao se Josef koji je umro sa dva mjeseca, drugo dijete, sin također se zvalo Josef i umro je 1-2 tjedna nakon rođenja i tada se rodilo treće dijete, sin kojeg su također nazvali Josef (naš graditelj). Tako se može dogoditi da ima troje djece u obitelji s istim imenom.”

“Mama mi je bila jednostavna žena, bez posebnog obrazovanja. Bila je poštena i dobra domaćica. U svojim poslovima bila je vješta, puno se molila i što je najvažnije, svoju djecu je znala dobro odgojiti. Neka joj sada dragi Bog plati za njene napore.” (dnevnik)

Otac Josef, bio je vrlo vrijedan čovjek i pored teškog posla na zemlji bio je napredan. Dobro je svirao klarinet, a često je i svirao u svadbama koje su se održavale zimi. Zimi je obitelj pjevala adventske pjesme, a otac ih je pratio na violini ili je zasvirao na flauti.

Josef Angster

rođen je 7. srpnja 1834. godine u selu Jagodnjaku, tada Kácsfalu. Otac Josef Angster i majka Gertruda Reinhart malog Sepija su već 8. srpnja krstili. Kumovi na krštenju bili su József Aman i Magdalena Schneider. Krstio ga je čeminački župnik Ignjac Nagy koji je tom prigodom izdao i službeni krsni list.

49	Mr. Ivan hav 20 tegueli 9 orak	Laskafalu	Anna	Sáng András Laskafalusi föld műves István Apollonia
50	Mr. Ivan hav 28 deli után 3 orak	Laskafalu	Pál	Teller Heinzik aptalómester Pekke Katalin
51	Mr. Ivan hav 29 estvéli 7 orak	Laskafalu	József	Gróf János föld műves Háman Anna
52	Mr. Jakab hav 6 deli után 9 orak	Kácsfalu	János	örösten. Stupert Magdalena
53	Mr. Jakab hav 8 tegueli 8 orak	Kácsfalu	József	Magdolna József föld műves Kerestess Gertrud
54	Mr. Jakab hav 10 tegueli 9 orak	Laskafalu	János	Frant János, Rész Károly Lejtes Magdalena A. K.
55	Mr. Jakab hav 16 tegueli 9 orak	Laskafalu	János	Hauer János föld műves Vek Örszibet
56	Mr. Jakab hav 17 deli után 10 orak	Laskafalu	József	Páster, András Csikó Riz Örszibet A. K.
57	Mr. Jakab hav 27 deli 11 orakon	Laskafalu	Ferenc	Sármally Antal Bogos mestor Kemény Anna
58	Mr. János hav 2 deli után 8 orak	Laskafalu	Margit	Herman Anthony Mened Varga Károlyman István

DJETINJSTVO

Mali Josef već sa šest godina pomaže ocu pri proljetnom oranju kada vodi i četiri vola. Otac obrađuje svoju zemlju, ali je dužan³ obrađivati zemlju i vlastelinu⁴ na

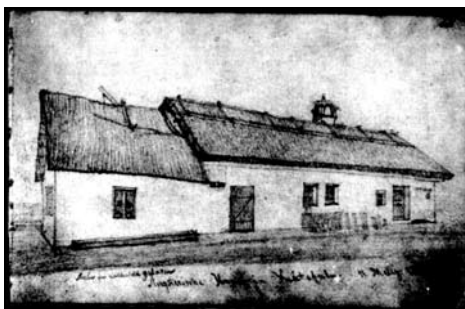
³ (rabota)

⁴ Vlastelin je: grof Kazimir Eszterhazy de Zalan i Dobronyiva iz Požuna, a od 1843. posjed kupuje knez a Lippe Schaumburg.

dardanskom vlastelinstvu. Sepi je od malena s roditeljima išao kopati, skupljati sijeno, a u krajnjem slučaju čuvao je konjsku zapregu.

Kuća

Prva kuća obitelji Angster bila je izrađena od drvenog okvira sa zidovima od pletenog šiblja koje se ispunilo blatom te okrećilo vapnom. Kasnije su izgradili dvosobnu kuću s nabijenom ilovačem. Tu svoju rodnu kuću, nacrtao je sam Josef.

Vergl

U zimskim mjesecima djed ga je upoznavao sa slovima i učio ga čitati. Poklonio mu je i instrument vlastite izrade, nešto poput violine iz kojeg je dječak "izvlačio" sve više pjesama. Glazba ga je sve više okupirala pa ga je otac jednom pitao: "Dječče, što će biti od tebe kada odrasteš?"- "Nekakav izrađivač vergla", bio je njegov odgovor.

Škola

Prvi učitelj mu je bio Franz Keller koji je znao samo njemački. Običaj je bio da u učionici najbolji sjede u prvim redovima. Svoje školovanje započeo je u 8. redu, a kraj prve godine dočekaao je u 5. redu, zahvaljujući svome djedu koji ga je i prije škole naučio slova i koji ga je podučavao. Pored pohađanja nastave u školi i dalje je imao obavezu raditi u domaćinstvu. U svom dnevniku spominje susjeda Dinu Dvornića s kojim je vodio volove, a i da je od susjeda naučio njihov jezik. Njegove obaveze nisu bile lake i bio je zaposlen od jutra do kasno navečer.

Crkva

1844. godine u Jagodnjaku je izgrađena prva crkva koja je bila bez tornja. Po riječima Angsterova oca, tada je u selu bilo 44 rimokatoličke obitelji⁵, a nakon 60 godina broj obitelji je dostigao 150.

Posjeta pečuškog biskupa Scitowskog⁶

Biskup je crkvi poklonio kip sv. Vendelina novu uljanu sliku, bijelu casulu (misnicu), rabljeni molitvenik i još nekoliko sitnica. Osim toga, dao je blagoslov posvećenja Božje kuće čime je posvećenje crkve povjerio kotarskom svećeniku. Oltar je bio

⁵ Prema kanonskim vizitacijama iz 1845. u Jagodnjaku je živjelo 323 katolika. (Dr.sc. Stjepan Sršan: Kanonske vizitacije, Baranja, knjiga II.(1829.-1845.), Državni arhiv u Osijeku i Biskupija Đakovačka i Srijemska, u Osijeku 2004.)

⁶ János Scitovszky (1785.-1866.) pečuški biskup

zidani, iz Darde su dobili jedan rabljeni, stari tabarnakul i u Osijeku za 40 forinti je kupljena rabljena monstranca⁷. U crkvi nije bilo propovjedaonice niti orgulja.

Posvećenje crkve u Jagodnjaku

Crkva je posvećena 20. listopada 1844. godine. Na posvećenje učitelj Trixler iz Čemince, doveo je ministrante, donio odjeću za njih i glazbenika. Najava proslave bio je pucanj iz mužara. Tada je krenula procesija i nakon ponovljena tri pucnja iz mužara počela je sv. misa. Na koru s glazbenom pratnjom začula se Haydnova misa: "Hier liegt vor deiner Majestät."⁸

Krizma / novi učitelj

1845., imao je krizmu koja se održavala u Čemincu. Nakon što ih je biskup provjerio i propitao, krizman je pod imenom Johann po imenu svog neoženjenog krizmenog kuma.

Iste godine, umro mu je prvi učitelj. Novi učitelj, zvao se Alois Kerner, bio je 35 godina star, imao je obitelj (dvije kćeri i sina). Znao je samo njemački i mađarski. Bio je spretniji i bolji učitelj, nego prvi. Bio je dobar glazbenik, svirao je violinu, klavir i orgulje. S ovim učiteljem i djeca su više postigla.

Mamin posao

Osim konja i volova koji su služili za oranje, imali su uvijek barem tri krave i telad u uzgoju. To je donosilo veću zaradu. Mlijeko i maslac koje nisu potrošili, nosili su prodati na tržnicu u Osijek. Majka mu je imala uvijek puno kokoši koje su dnevno nosile 15 i više jaja. Iako je puno jaja nosila prodati na tržnicu, za vrijeme posta skupilo bi se i do 300 kokošnjih jaja. Mama mu je jako dobro kuhala i u selu su znali i hvalili njenu kuhinju. Otac je jednom rekao: "Mit eurer Mutter kam wirklich Gotes Segen in unser Haus" (S vašom majkom zbilja je u našu kuću došao božji blagoslov.)

Sklonosti za glazbu

1846. godine i dalje radi naporno u polju, dodatno mora voditi konje na pašu. Cijelo ljeto radi. Na jesen, opet škola, pa brzo i Božić. Sudjeluje u dječjem igrokazu gdje pjevaju Božićne pjesme. Iste godine, pored bogatog rasporeda obveza "dohvatio" je i očevu violinu i uporno je isprobavao dok konačno nije mogao odsvirati jednu cijelu pjesmu. Za poklade se u školi održavao ples. Otac mu je za "velike" svirao u velikoj gostionici, a u školi mladi su plaćali po jedan groš za ulaz da bi mogli plesati tri plesa. Većinom su to bili ländler, galop ili polka, a na kraju csárdas. Posjetio ih je stric Georg koji je sobom donio kvalitetnu flautu koju je sam, kao tokar izradio. Odsvirao je nekoliko komada, a u duetu s ocem na klarinetu, zabavljali su ukućane. Flautu je

⁷ Monstranz- monstanca, pokaznica

⁸ Johann Michael Haydn (1737.-1806.)

poklonio Josefu. Nakon 8 dana stric i njegov prijatelj krenuli su za Peštu i Beč. Djed je upregao konje i odvezao ih za Mohač. Put su nastavili parobrodom.

Nakon odlaska strica stalno je isprobavao flautu dok nije nešto cjelovito odsvirao. Jednog dana je nestala. Pokušavao je svirati na očevoj violini, ali i ona je nestala, na klarinetu i on je "nestao". Nije više imao prigode muzicirati. "*Glazbenici su propalice, a ti ne moraš biti propalica*", jednom mu je rekao otac.

Te godine je imao i problema s očima. Morao je nositi naočale, ali mu se stanje popravilo. Kasnije u životu, povremeno bi imao problema s lijevim okom.

U ljeto je sudjelovao u "pravljenju" drva za zimu. Dva sata su se vozili do šume "Kessza" na obali rijeke Drave. Bilo je dozvoljeno sjeći samo suha drva. Prijevoz drva kući trajao je nekoliko tjedana. U ljeto se nije moglo u šumu zbog visokih voda i močvarnog terena nego su to radili u zimu, oštru zimu.

Te zime (1847.), na Novu godinu, u selu su čuli grmljavinu topova: "*Osijek je opkoljen. Počelo je u 5 ujutro i i trajalo je čak do popodne. Iako je udaljenost od Osijeka 22 km zračne linije, mogao se čuti svaki pucanj.*"

Došao je 15. ožujak 1848. godine, kada Šandor Petefi u Pešti recitira: "Talpra Magyar"⁹

Revolucija 1848.

Već prvog svibnja 1848. u Jagodnjak stižu prvi gardisti, a s njima i liječnik regimente. Uputili su ga kod bolesnika. U kući Angster jedino su djed i najmlađi brat bili zdravi. Liječnik je dolazio u njihovu kuću svaki dan. Otac mu se nije mogao dići iz kreveta i župnik mu je dao sakramente, ali za 2-3 dana prošla je kriza i nakon 14 dana već se vratio svakodnevnim poslovima. Nakon svoga ozdravljenja, otac, uz još neke iz sela, "odvučen" je u Dardu. Regrutiran je kao dočasnik. Zadržali su ga u Dardi cijelo ljeto. U međuvremenu je morao s Josefovim djedom orati i raditi sve poslove.

Smrt brata i djeda

Zima 1849. je bila vrlo hladna i morali su dovesti još drva. U proljeće su morali odrađivati radu na kopanju kukuruza, a u ljeto je cijelim krajem zavladao epidemija kolere. Josefu umire najmlađi brat i djed u 67. godini. Mama mu rađa djevojčicu dok u susjednoj sobi leži mrtvi brat. Stanje u Jagodnjaku je teško. U kući Angsterovih manje ruku, pa Josef mora pojačano raditi, čak i požeti žito. Prigodom žetve, porezao se srpom i taj mu je ožiljak ostao do kraja života. Skoro četvrt godine bolovao je od malarije i mučio ga je želudac koji je izljuje pijući puno vode.

⁹ Sándor Petőfi (1823.-1849.), mađarski narodni pjesnik. "Talpra Magyar", budnica, poziv Mađarima na ustanak.

Životna odluka

Zima je bila jaka. Bilo je tako hladno da su se ljudima smrzavali brkovi i brada, visjele su ledenice, ptice su bježale u snijeg. Te zime je počeo razmišljati da se ne želi baviti zemljoradnjom nego odlučuje da "neće ostati kod kuće". Razmišlja o odlasku na zanat. Muče ga dileme. Gdje naći majstora? Ići na zanat 4 godine i dobiti odijelo ili ići 3 godine s vlastitom koštom (prehranom)? Bojao se da za 3 godine neće dovoljno naučiti. U njegovim dilemama pomogla mu je majka. "*Sepi, ja sam o stvarima razmislila. Možeš ići na zanat, samo nemoj biti šnajder (krojač) jer oni moraju raditi i nedjeljom*".

Majka ga je povela u Osijek i obećala naći majstora. U kola su utovarili različite stvari, piliće, maslac, jaja i posudu otopljenog maslaca. Došli su vrlo rano u Osijek pred vrata grada u trenutku kada su se otvarala vrata Tvrđe (*Festung*). Nisu morali čekati. Rasprodali su svoju robu, jedino je još putar ostao koji je kupila jedna Židovka za svoju trgovinu. Ona ih je odvela kod majstora Heima¹⁰, stolara iz Tvrđe. Nakon otprilike pola sata razgovora dogovorili su 4 godine zanata i odjeću. Na putu kući razgovarali i još dva tjedna kod kuće tekle su rasprave i postavljane dileme; trgovac ili stolar, 3 ili 4 godine zanata, i odlučeno je: 3 godine, a odijelo može priuštiti otac sam. Natovarili su kola s robom za tržnicu i uputili se u Osijek. Upoznali su majstora Heima sa svojim nakanama koje je on rado prihvatio.

Odlazak iz Jagodnjaka

Za vrijeme puta otac mu je davao dobre savjete: "*Ne zaboravi dobre savjete svojih roditelja. Nemoj promašiti svoju jutarnju i večernju molitvu s kojima će te anđeo čuvar voditi na dobrom putu. Slušaj svoga majstora, prati svaki njegov mig*." Kao dobro odgojeno dijete, obećao je ocu da će o svim njegovim riječima još jednom promisliti.

Dolazak u Osijek

Cijelim putem do Osijeka vodili su razgovore. Oko pola 4 ujutro stigli su u Osijek i naišli na zatvorena vrata Tvrđe jer su se ona otvarala u 4 sata. Bila je velika gužva i teško su dospjeli do tržnice. Oko 7 sati, sve su rasprodali i vratili se u obližnju gostionicu "Zur goldenen Birne" (Kod zlatne kruške) gdje su doručkovali.

¹⁰ Josef Heim (u literaturi nalazimo i Haim), majstor stolar s radionicom u osječkoj Tvrđi, doselio u Osijek iz grada Carei u današnjoj sjeverozapadnoj Rumunjskoj, tada mađarski grad Nagyvárad.

Nakon doručka otišli su u radionicu, preko puta, gdje je također bilo vrijeme doručka. Nakon toga došao je majstor Heim kome su ga predali. Oprostio se od oca i majke koji su ga tamo ostavili i otišli.

Kod majstora Heima u Osijeku

Majstor Heim je u radionici imao 6 stolarskih stolova, a radilo je 3 pomoćnika i 2 šegrta. Na temelju ugovora, u tri godine dobio je stan i hranu. Radno vrijeme bilo je od 5 ujutro do 7 navečer, smještaj mu je bio u jednom uglu radionice, a kao šegrt (učenik) ne samo da je morao pospremati radionicu nego mu je dužnost bila pomagati "majstorici" u domaćinstvu. "Pepi" je bio gazdaričin miljenik, kao najmlađi naučnik gazdarici je pomagao u kuhinji, prao suđe, a kasnije je postao "specijalist" u pečenju na žaru, pa je čak pekao i štrudle.

Jednom ga je majstor udario komadom drveta većim od jednog metra. Komad drveta ga je pogodio u rebro i ozlijedio tako da je prokrvario. To se dogodilo jedno poslijepodne, a slijedeći dan prijepodne majstor je Josefa poslao u grad, te je Josef iskoristio prigodu, otišao u gradsku vijećnicu (poglavarstvo) i prijavio slučaj. Unatoč lošim uvjetima za rad, nije promijenio majstora, obrazlažući svoju odluku time da njegov majstor može dokazati svojih 18 godina *vandrovanja* dok ostali osječki majstori imaju samo 4 godine. Time je Angsterov majstor zauzeo istaknuto mjesto među osječkim stolarskim majstorima jer je vrijednost majstora ovisila i o broju godina provedenih u *vandrovanju*. U želji da više i temeljitije nauči, Angster je izabrao teže uvjete rada i života

Gradski vrt - mete

1851. godine majstor je isporučivao potrebne ploče za gađanje u metu u Gradskom vrtu. Šegrta bi u nedjelju poslijepodne nosili svaki po dvije ploče, 25 minuta, koliko je trebalo do Gradskog vrta, gdje bi ostajali sve do večeri.

To im je bilo jedino slobodno vrijeme i zabava. To mjesto imalo je pivnicu, restoran, kupleraj¹¹, općenito bilo je to izletničko mjesto za gospodu u jednom lijepom, velikom parku.

Izrada lijesova

Ljeto je proteklo s ovim poslom dok nisu prestale narudžbe za ciljne ploče. Nastavio je uredno pohađati nedjeljnu školu, od 9-10 risanje, od 10-12 pisanje i vjeronauk. U to doba u Osijeku nije bilo podružnice za lijesove. Od slučaja do slučaja

¹¹ Kupplerei, njem.- Javna kuća

naručivali su se kod stolara, pa tako i u radionici majstora Heima. Kada je naručen pojedini lijes, svi su morali pomagati; i veliki i mali, ako je trebalo i 24 sata, dan i noć, da bi se dovršio u ugovorenom vremenu. Najduži termin za izradu bio je 30 sati.

1852. godina

Kod majstora Heima, stanje s dobivanjem batina nije se popravljalo. Pokušao je razgovarati s majstorom Hamburgerom¹² u Donjem gradu za kojega je čuo od jednog šegrta koji se kod njega oslobodio. O svojoj odluci upoznao je majstora Heima. Nakon nekoliko pljuski i uvjeravanja da od njega - majstora Heima - nema boljeg u Osijeku i da mu je izašao u susret s trogodišnjim šegrtovanjem, Angster je odlučio ostati.

Kraj šegrtovanja

U rujnu imali su puno posla, ali malo radnika. Majstor je pisao u Peštu i zatražio 4 radnika. Došla su dvojica *fremtera*, a kasnije su došla i dva peštanska radnika. Josef je oslobođen obaveza u kuhinji. U jednu ruku radio se tome, a u drugu ne. Smatrao je da su njegovi najbolji dani prošli. Zbog povećanih potreba, majstor je preuređio jednu sobu u radionicu. Zima je brzo prošla, sve je manje šamara primao od majstora. Došli su i uskršni praznici. Nije niti čudo da je razmišljao o oslobađanju; sjetio se da je u tri godine jedanput dobio pola dana slobodnog i to mu je dala gazdarica dok majstora nije bilo kod kuće. Često je razmišljao kako se osloboditi ovog modernog ropstva.

Oslobađanje

Na dan oslobađanja nosio je jednostavno crno novo odijelo koje je dobio od roditelja. Nakon jutarnje mise bio je oko 9 sati u stanu cehovskog starješine koji je stanovao susjedstvu. Uz otvoreni cehovski ormar sjedilo je pet, šest osoba za stolom. Među njima, bio je i njegov majstor. Na uobičajena pitanja imao je spremne odgovore.

“Ponašajte se dobro, izbjegavajte lijeno i loše društvo. Budite štedljivi u oblačenju i s novcem. Ne navikavajte se na skitnju i prošnju jer kako sada naviknete tako će vam biti u životu i pod stare dane. Nemojte varati svog poslodavca. Na temelju toga mnogi radnici mijenjaju tako često svoje radno mjesto. Radite savjesno. Tako ćete biti sigurni da ćete imati

349	Gjuro Sikard.
350	Stjepan Stulhoffer.
Stolari.	
351	Anton Saiter.
352	Josip Horvat.
353	Sebasti. Hamburger.
354	Ivan Bachman.
355	Čirilo Spitzmüller.
256	Josip Haim.
357	Mato Valković.
358	Ivan Stulhoffer.
359	Mato Hamburger.
360	Mato Horner.
361	Franjo Kaiser.
362	Mihail Planer.
Tabaci.	
363	Josip Tolloš.

¹² Vrelo: "Imenik svih trgovača i obertnikah u obsegu c.k. županih osječke i požečke u svrhu izbora za podignutje trgovačke i obertničke komore u Osijeku po glasu naredbe visokog c.k. ministarstva trgovine od 18. ožujka 1850. preuzeti imajućeg se kao izbornikah popisanih", DAO imenik 1853. br. 3, stranica 4.

^U imeniku pod brojem 256 (tiskarska greška, trebalo 356, DV), nalazimo Josipa Haima i Sebastiana Hamburgera pod brojem 353.

dobar i dugotrajan posao. Majstor bolje plaća dobrog radnika kada u njega ima povjerenje.”

Zahvalio je Upravnom odboru¹³ i svjedocima¹⁴ i izašao sa svjedodžbom (*Lehrbrief*).

Proslava

Poslije oslobađanja skupilo se društvo sedmorice koji su taj dan oslobođeni: četiri stolara, jedan bravar i dva tokara. Zajedno su

Clari-wegom¹⁵ prošli kroz nova vrata Tvrđe i otišli u slobodno, u prirodu. Na povratku, za utjehu, pjevao je jednu staru poznatu fremtersku pjesmu te ušao kroz donja gradska vrata i uputio se prema župnoj crkvi u Tvrđi. Poslušao je svetu misu i zahvalio Bogu na njegovoj dosadašnjoj dobroti. Poslijepodne je s najstarijim radnikom išao šetati u Gradski vrt. Glazba je pozivala na ples. Sve to nije dugo trajalo u 9 sati navečer, već su bili kod kuće. Sljedeće nedjelje opet je išao s njim, ali ovaj put ne u Gradski vrt nego u Donji grad, na ples u gostionicu-brvnaru. Tu su ostali duže je su se vrata Tvrđe otvarala tek u 4 ujutro.

Zatvor

Sljedeće subotnje večeri opet je išao s tim momkom. Put ih je vodio na obalu rijeke Drave. Zadovoljstvo su našli u kupanju što su također smatrali dobrim djelom. Na povratku u Tvrđu prijatelj mu je otišao s djevojkom, a on je ostao bez ključa stana. Sjedio je na klupi i čekao prijatelja. U pola 12 ugasile su se uljne lampe i začuo je korake. Bili su to policajci kojima je sve objasnio, ali su ga ipak priveli u Donji grad gdje je bilo sjedište policije. Na zagovor svog majstora Heima u ponedjeljak prijepodne pušten je iz zatvora.

Rodbina - Retfala, Kravice, Donji grad

Nakon oslobađanja posjetio je obitelj Angster u susjednoj Retfali. Kuća Angster bila je na kraj sela. Išao je tražiti svoju rodbinu po krvi, ali sada i kao stolarski pomoćnik. Našao je običnu seosku kuću sa krovom od trske, s jednom sobom do ulice, kuhinjom, pećnicom, s otvorenim ognjištem i pušnicom koja je s jedne strane bila poduprta gredom. Na toj strani bila je jedna daska, a na njoj kuhinjsko posuđe. Straga je bila još

¹³ Handwerkervorstand, njem.

¹⁴ Oslobođanje su pratila dva svjedoka-gradana.

¹⁵ Clari-weg, ulica u osječkoj Tvrđi

mala soba slična komori. U dvorištu je bila štala i mali štagalj sa sijenom. Josef je osim rodbine u Retfali, imao rođake u Kravicama i u Donjem gradu.¹⁶

Otkazivanje ugovora

Otišao je u Općinu da mu izdaju *wanderbuch*. Svom je majstoru na vrijeme otkazao, tako da ga nije mogao više zadržati na poslu. Sve je uredio da njegov odlazak ne "zapinje". Majstoru Heimtu teško je pao njegov odlazak jer mu je otkazalo 6 pomoćnika, među kojima i Angster.

U nedjelju je svoje stvari poslao kolima u Jagodnjak. Dan je proveo kod majstora, još jednom je obišao grad (Osijek), a kasno navečer pješice je stigao u Jagodnjak.

Kod kuće u Jagodnjaku 1853. godine

Vidjevši stanje kuće, odmah je prionuo poslu. Zamijenio je vrata, prozore, žaluzine, izradio je krevete i manje komade namještaja od hrastovine. Došlo je proljeće dok je sve završio. Za svoj rad je i nagrađen. Dobio je novu košulju.

Za vrijeme boravka kod kuće, u zimskim mjesecima, dao si je na volju pa je išao na plesne zabave kao sva inteligencija iz Jagodnjaka. To su bile plesne zabave koje su organizirali lokalni majstori. Neposredno pred odlazak dobio je poziv na sud u Dardi. Dvojica stolara iz Jagodnjaka prijavila su ga da radi bez dozvole i plaćanja poreza. Osim prijekora, ništa drugo mu se nije dogodilo.

PRVO VANDROVANJE¹⁷ (1854.-1856.)

Na put je krenuo 28. travnja 1854. godine. U Osijek je došao pješice. Na put u Novi Sad uputio se brodom. Sutradan, na ušću Drave, kod Aljmaša, presjeo je u veći brod. U Novom Sadu je prespavao, ujutro otišao na sv. misu, a poslijepodne se pješice uputio prema rijeci Tisi. Navečer je stigao u Žabalj. Pješice, preko sela, stigao je u Zrenjanin. Od Zrenjanina do Temišvara vozio se tegljačem po Bega-kanalu koji su vukla dva konja. Put brodom morao je prekinuti i nastaviti pješice. Prespavao je na jednom sjeniku kod seoskog gostioničara. Sutradan je stigao u Temišvar.

Temišvar/Bokšan (Bocsa Montana-Rumunjska)

Zaposlio se u stolarskoj radionici i odgovaralo mu je radno mjesto, a zadovoljstvo mu je bilo upoznavati znamenitosti povijesnog grada Temišvara. Njegov stric tokar, pismom ga je pozvao u Bokšan. Nakon dva mjeseca nastavio je svoj put. Zaposlio se u Bokšanu u velikoj stolarskoj radionici majstora Beera gdje je ljeti radio u

¹⁶ U popisu kućnih brojeva iz 1974. u Donjem gradu, u Petkovoju ulici stanuje Nikola Angster. (lit.: Dr.sc. Stjepan Sršan: Stanovništvo i ulice grada Osijeka 1874. g, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 3/1995, Osijek 1995., a u Pentzovom Adresaru slob. i kr. grada iz 1929., nalazimo na dva Angstera: Franjo Angster, mjenik u.m Nova 28 i Stjepan Angster, postolar, Kokotova 103. (lit: Pentzov Adresar slob. i kr. grada Osijeka 1929., uredio Viktor Pentz, Tisak građanske tiskare u Osijeku

¹⁷ Vandrovanje (fremt, frent) –putovanje mladog kalfe po svijetu od majstora do majstora u svrhu stjecanja radnog iskustva. (lit.: Bratoljub Klaić: Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1988.)

građevinarstvu, a preko zime na izradi namještaja. U studenom dobio je od kuće pismo s crnim pečatom i s tužnom vijesti da mu je majka umrla. Jako ga je dirnula njena smrt.

Novačenje/ Oravice

Dobio je poziv u Temišvar za novačenje, ali se uspio osloboditi obveze kao “do daljnijega nesposoban”. 1855. godine odlazi u Oravice¹⁸ i odmah se zapošljava.

U jesen mu se iz Beča doselio stric Georg koji je tamo radio 7 godina kao tokar. Stric mu je pričao u životu u Beču, o mogućnostima i to je bilo presudno za daljnji Angsterov život. Stričeve priče, ponovo su mu pobudile želju za upoznavanjem svijeta.

Povratak kući

Iz Oravica se 20. svibnja 1856. uputio prema kući. Ovaj put je pješao kroz sela i izbjegao je Temišvar. Pješao je sve do Zrenjanina, vlakom do Novog Sada, a odatle brodom dolazi u Osijek. U Osijeku je posjetio svog starog majstora Heima. Majstor mu nudi posao. Pošto to nije bio njegov cilj, ne prihvaća Heimovu ponudu. Kako je slijedeći dan je bio, “pijačni dan” kada njegova obitelj na tržnicu u Osijek dovozi svoje proizvode, u Jagodnjak se vratio s 15. lipnja 1856. godine očevim seljačkim kolima.

Jagodnjak-ponovo kod kuće

Otac, braća i maćeha ljubazno su ga dočekali. Maćeha je bila porijeklom iz Karanca. Otac ga je zamolio da obnovi stolariju, kao i prije dvije godine. U tu svrhu opremio je cijelu kuću novim građevinama i namještajem. Imao je dovoljno narezane hrastovine. Napravio je stol, visoka dvostruka vrata, posebni ormar sa crnim stupovima i sličan ormar s 4 ladice. Naravno, sve je to polirao. Napravio je još i 6 stolica i sitnog kućnog namještaja.

DRUGO VANDROVANJE (1856.-1866.)

Brat Andrija (Andreas) vozi ga 7. rujna 1856. iz Jagodnjaka u Mohač seljačkim kolima. Drugi dan, srijeda, bio je dan Male Gospe i brodovi nisu plovili. Praznik provodi u Mohaču, odlazi na veliku misu i za vrijeme mise na koru crkve : *“zabezegnuto sam gledao micanje mnogobrojnih tipki. Nisam niti sanjao da ću imati sreće za 48 godina, ovo djelo bez pedala, dopuniti pneumatskim mehanizmom”*. Drugi dan sjeo je na brod, jedan dan proveo u Pešti, a 11. rujna mladić iz Jagodnjaka stigao je u glavni grad Monarhije.

Beč (1856.-1861.)

U Beču provodi pet plodnih godina. Najprije se zaposlio u stolarskoj radionici “Makart”. Kasnije odlazi u stolarsku radionicu “Diebl” koja ima četrdeset zaposlenika.

¹⁸ Oravita-Rumunjska

Od kraja 1856. koristi svu svoju snagu da bi nadoknadio nedovoljnu obrazovanost koju mu je pružila škola u Jagodnjaku i Osijeku. U Osijeku, u nedjeljnoj školi koja je bila osnovana za šegrte, učio je crtanje, vjeronauku i pisanje, a u Beču je izabrao: zemljopis, kemiju, fiziku, knjigovodstvo i crtanje. Osim te škole upisao se i u jednu drugu školu crtanja gdje je od temeljnih oblikovanja crteža došao do oblikovanja složenih građevinskih elemenata i

sklopova te njihove konstrukcije. Kasnije se upisao i na tečaj francuskog jezika koji se odvijao u šegrtskoj udruzi, ali su ga ubrzo ukinuli. Kasnije, kada je došao u kontakt s orguljama, one su mu usmjerile pažnju na Pariz te je nastavio učenje francuskog s određenim ciljem. Pored svog tog učenja, u slobodno je vrijeme posjećivao muzeje i crkve koje je ovjekovječio u svojoj zbirci od 50 listova kao što je to učinio i sa crtanjem značajnih građevina koje je vidio na svom *vandrovanju* po Europi. Redovito je odlazio na mise. Na nagovor svojih kolega iz škole crtanja počeo je odlaziti na propovjedi u Universitätskirche. U sveučilišnoj crkvi teško je bilo naći slobodnog sjedećeg mjesta jer je slavni pater Klingenström svojim propovijedima privlačio veliki broj vjernika.

Kod graditelja orgulja Petera Titza (1859.)¹⁹

1859. u zimu se razbolio i izgubio posao u firmi Diebl. Na tečaju ga je učitelj crtanja upozorio da kod graditelja Titza upravo ima jedno upražnjeno mjesto. 9. prosinca 1859. godine, pojavio se u Titzovoj radionici orgulja i harmonija (u fraku). Pogon je imao 12-14 radnika koji su, uglavnom, izrađivali harmonije. Novo radno mjesto dovelo ga je do životne prekretnice jer kada se javljao na posao, kada se prijavio, posao je tražio i dobio kao stolar. Međutim, vrijeme provedeno kod majstora Titza promijenilo mu je razmišljanja i sve više je pokazivao interes i sve se više usmjeravao prema građenju orgulja.

¹⁹ Peter Titz (1823. – 1873.), bečki graditelj orgulja, fisharmonika i harmonija, djelovao je polovinom i u drugoj polovini 19. stoljeća na prostoru tadašnje Habsburške i Austrougarske Monarhije. Iako stranac, rođen u Šleziji, izučivši orguljsku graditeljsku umjetnost u Beču prihvatio je novi nadolazeći glazbeni smjer romantizma dajući svojim instrumentima nove boje i karakter. No glavna djelatnost toga bečkog majstora bila je gradnja fisharmonika i kasnije harmonija, čija je kvaliteta bila na zavidnoj razini. Stoga se radionica Petera Titza u Beču od 1870. godine zvala "Carsko-kraljevska tvornica harmonija". Peter Titz rođen 1823. godine u mjestu Rokitz (Rokytnice) u Češkoj te da je umro u Beču 6. veljače 1873. godine. Vrlo je vjerojatno da je umjetnost orguljarstva izučio u majstorskoj radionici Jakoba Deutschmanna (1795. – 1853.) koju je i sam preuzeo oko 1853. godine, nakon Deutschmannove smrti. 1852. Titz je osnovao svoju samostalnu radionicu. (lit.; Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, sv. 22. str. 57-83, Zagreb-Osijek, 2006. Zdenko Kušćer: Peter Titz (1823. – 1873.), graditelj fisharmonike u Osijeku.)

U početku je izrađivao dijelove za harmonije, a kasnije su mu povjerili i izradu kutija harmonija. Od 1860. godine zanima ga samo gradnja orgulja i posao traži, samo u tom zanatu. Nesretno dobiva otkaz kod Titza, nekoliko mjeseci radi kod graditelja orgulja Uhlmanna, a uz posredovanje dobrog prijatelja Klinsnera, vraća se i stari majstor mu daje posao na montaži orgulja u sveučilišnoj crkvi. Radio je na orguljama svoju posljednju bečku zimu i proljeće. Za to vrijeme iskoristio je sve slobodno vrijeme za učenje francuskog, pohađao je školu crtanja, a stigao je otići i na izlete s prijateljima.

“Samo bolji ljudi mogu stvoriti bolju budućnost”- Adolf Kolping²⁰

Cijelo vrijeme svog boravka u Beču, Angster se čvrsto oslanjao na katoličku šegrtsku udrugu “*Katolische Gesselle Verein*”. Osnivač prve udruge i pokreta bio je blaženi Adolf Kolping, svećenik iz Kölna. U *Verein* su ga dovela dva stolarska pomoćnika, Müller i Huber, koji su u Beč došli iz Tirola, a koje je upoznao na Badnjak 1856. godine. U knjižnici *Vereina*, na njegovo veliko zadovoljstvo, pronašao je i knjigu o građenju orgulja.

“Nakon četiri probna tjedna me Dr. Anton Gruscha²¹ predsjednik, uz uobičajeni stisak ruke primio za člana. To je bilo 4. siječnja 1857. g.”

Život u Beču

U *Vereinu* su održavane i kazališne predstave, udruga je imala zbor i orkestar i često su ih na priredbama posjećivali društveni i crkveni velikodostojnici. 15. siječnja 1860. godine počastio ih je svojom posjetom i druženjem njegova eminencija nadbiskup Dr. Rauscher²² kao i grof Duhn, ministar vjere i škole. Njegova eminencija ostala je dva sata.

U zimu 1859.-60. išao je u privatnu plesnu školu, u dvoranu “Schwender” ...”*koja je u to vrijeme bila na dobrom glasu*”. 6. veljače s prijateljima Schlierom i Gemekeom

²⁰ Adolf Kolping. Rođen je 8. prosinca 1813. godine u Karpenu kod Kölna, kao četvrto dijete pastira. Učio je za “šustera” i radio je 10 godina kao postolar. S 23 godine upisuje se u gimnaziju koju u brzom roku završava. Od 1841. godine studira teologiju u Münchenu, Bonnu i Kölnu. 1845. godine se zareadio u Elberfeldu. U Kölnu, 1849. pokreće “*Katolische Geselle Verein*”, udrugu i pokret koji pomaže učenicima i šegrtima. Htio je mlade izvesti iz njihove izoliranosti i da uspješno nađu rješenja u životu putem prosvjećivanja i stjecanja samopouzdanja (samopomoći). “*Samo bolji ljudi mogu stvoriti bolju budućnost*”, slogan je njegovog pokreta. “Kolpingovo djelo” u Hrvatskoj je utemeljeno dolaskom samoga blaženog Adolfa Kolpinga iz Njemačke u Hrvatsku 1855. godine. “Vjerezakon i kriepost, Poslenost i marljivost, Sloga i ljubav, Veselost i šala.” (iz Pravila 1855. g.)Umro je 4. prosinca 1865. u Kölnu. “Trebamo uzore kao što je Adolf Kolping u današnjoj Crkvi” rekao je sv. Otac Ivan Pavao II. 1980. god. na njegovom grobu u Kölnu, a 27.10.1991. god. Proglasio ga je blaženikom Katoličke Crkve.

²¹ Anton Joseph Gruscha (1820.-1911.), kardinal, nadbiskup iz Beča

²² Joseph Othmar Ritter von Rauscher (1797.-1875.) kneževski biskup iz Beča, kardinal, učitelj mladog Franje Josipa I. koji je kasnije postao carem.

pošao je na bal. Za tu prigodu obukao je frak i cilindar. Dvorana je bila krcata, a naravno, dirigirao je Strauss, osobno.

Odlazak iz Beča

Posao je napustio 1. lipnja 1861. godine i počeo se pripremati za put: sređivanje administrativnih poslova, potvrda "*wanderbucha*", sitne nabavke, opraštanja. Dosadašnju crnu kožnu naprtnjaču (ruksak) zamijenio je lijepom lovačkom torbom. Opremu mu je činila i mala ručna torba s najnužnijim knjigama, "*fremsterski*" štap koji mu je poklonio stric još u Bokšanju. Jedan kofer s odjećom poslao je vlakom. To mu je bila sva imovina. Održao je oproštajnu večer s tridesetak prijatelja iz *Vereina* i 6. lipnja 1861., zajedno s prijateljem Gemekeom pješice krenuo u svijet. Sada je već imao određeni cilj koji ga je vodio na putu *vandrovanja*: želi biti graditelj orgulja i usvojiti ta znanja na što većoj razini.

Nastavak vandrovanja: Brno-Prag-Dresden (1861.)

Nakon odlaska iz Beča, na svom putu, gdje god je mogao i imao prigodu studirao je crkvene orgulje, radio bilješke. Dio puta išao je vlakom, a dobar dio i pješice. Na put su krenuli on i njegov prijatelj Josef Gemeke. U Brnu je 9. lipnja. Angster i Josef Gemeke stižu u Prag 10. lipnja. U Pragu među ostalim posjećuju i Thomaskirche i katedralu gdje razgledaju orgulje. Plan im je bio pješice prijeći preko Saske Švicarske, ali za Dresden ipak kreću vlakom .

Kroz Njemačku (1861.-1862.)

Na svom putu po Njemačkoj zadržava se skoro godinu dana i ne nalazi posao orguljara nego radi uglavnom stolarske poslove. Na putu skicira, crta krajolike, spomenike, zgrade koje su na njega ostavile dojam. Otprilike 120 takvih crteža trebali su zamijeniti fotoaparata. Zanima ga priroda, gradovi, graditeljstvo, umjetnost i povijest. Iskoristio je svaku prigodu da bi proučio i proširio svoje znanje iz građenja orgulja. Kada mu je ponestalo novaca, zapošljava se i ponovo šteti.

Karakteristika njegovog puta do povratka u Jagodnjak: put je dugačak 5200 kilometara (ne računajući izlete), a od toga je 1800 km napravio pješice, a ostalo otpada na putovanje vlakom, brodom ili, ako je bila prigoda, poštanskim kočijama.

Dresden (11.-13. lipanj)

Prvo se javljaju u *Verein*. Nakon mise obilaze znamenitosti grada, najveću galeriju u Njemačkoj, sreo je prijatelja sa školovanja u Beču. Tu se prvi put sreće s orguljama slavnog majstora Silbermanna.

Leipzig-Potsdam-Berlin

Leipzig (16.-17. lipnja). Posjećuju stare prijatelje, što su i inače radili u svakom gradu gdje su ih imali. Susreće starog majstora Ladegasta u Nikolaikirche.

Eilenburg (18. 06.). Prespavali u nekom malom selu, pješice nastavljaju put, prelaze Elbu i 19. lipnja stižu u

Wittenberg (19.-20. lipanj). Razgledavaju grad. Vidjeli su nedovršeni kip Friedricha-Wilhelma III., posjećuju augustinski samostan koji je tada (1861. op. DV) bio visoka škola i pokazali su im sobu u kojoj je živio Luther te njegovu stolicu i pisaci stol. Prespavali su u selu i 20. lipnja nastavljaju preko sela, gradića Beelitza, prespavaju u selu i ujutro 21.06., kroz šumu su dopješačili do Potsdama.

Potsdam. Posjećuju ljetnu rezidenciju pruskih kraljeva, kraljevski park **Sanssouci**, te gledaju svu raskoš kraljevske palače. Vlakom odlaze u Berlin.

Berlin (21. lipnja- 30. listopada)

Prvo se javljaju u *Verein*. Predsjednik udruge gospodin Müller pokazuje im spomenik Friedricha-Wilhelma, zgradu opere, katoličku Hedwigskirche i nalazi im smještaj.

Život industrijskih radnika u glavnom gradu bio je prošaran zanimljivim događajima i doživljajima. Sve su voljeli vidjeti, posjetiti. Uvijek su se mogli osloniti na *Verein*.

Berlin (21. lipnja- 30. listopada)

Zanimljiv događaj dogodio se 22. listopada kada su promatrali mimohod kraljevskog para:

“Tek u pola 12 stigao je okrunjeni kraljevski par, koji je dočekan radosno, s klicanjem i s topovskim salvama. Kralj Wilhelm I. bio je u generalskoj uniformi na konju i pozdravljao je u svim smjerovima. Njega je slijedilo plemstvo, također na konjima. Iza njih je išla kraljevska kočija s kraljicom i dvorskom damom. Cijela povorka je bila blještava, pozlaćena i sjajna. Ispod luka pobjede, koji je bio postavljen na Aleksanderplatzu, njemu u čast recitirane su pjesme.”

Magdeburg-Düsseldorf-Köln

Na put su krenuli 30. listopada 1861. g. vlakom preko Magdeburga do Braunschweiga. Ujutro, 31. listopada, nastavljaju pješice i vlakom do Hildersheim-a, traže *Verein*, ali ne nalaze. Ujutro odlaze na misu i propovijed, te 1. studenog sjedaju na vlak za:

Hannover u kojem nisu mogli razgledati grad jer ih je prekinula kiša pa su se vratili u prenoćište. Tu se oprostio od prijatelja Gemekea koji je nastavio drugim putem. Sutradan ujutro sjeo je na vlak za Minden. Obišao je grad, staru katoličku crkvu, i sve što se dalo vidjeti. Nastavlja pješice jer su vlakovi polazili samo kasno navečer. Put nastavlja preko Herforda, gradića Uhlena jer mu je cilj dana doći u Lemgo (3.-6. studenog). Posjetio Leonarda, dobrog starog prijatelja sa školovanja u Beču. U selu reparira jedne male orgulje. *“Morao sam ih dobro pročistiti i ugoditi.”*

Po Njemačkoj

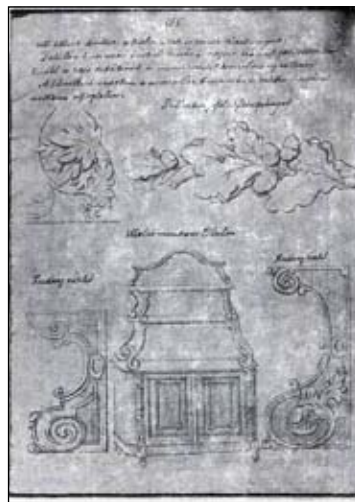
Obilazi: Detmold, Ottenhausen (7.-9. studenog), Paderborn, Soest, Allendorf, Pilsstein (13.- 15. studenog), Elberfeld²³ mjesto gdje je Kolping osnovao prvi Verein, a u Düsseldorf

stiže 15. studenog, 16. potvrđuje "*Wanderbuch*" na policiji, ide u obilazak grada, ruča u *Verein*u i vlakom nastavlja za Köln.

Köln (16. studeni 1861.- 31. kolovoza 1862.)

Prvo radi u radionici Heudner, gdje ostaje do 15. ožujka 1862. godine kada se zapošljava u radionici stilskog namještaja firme Pallenberg u kojoj radi do kraja svog boravka u Kölnu.

Intenzivno skicira, crta dijelove namještaja, uvijek kada ima slobodnog vremena, a crta građevine, groblja, mostove i ostalo što viđa prilikom obilazaka grada i okolice. Upisuje se 20. studenog, u pjevačku udrugu u sklopu kelnskog *Vereina* koju je vodio svećenik Friedrich Koenen. Dopisuje se s prijateljima Schludtom i Huberom koji su u Parizu. Na njegovu žalost, posao na izgradnji orgulja nije dobio. U Kölnu je živio bogatim životom, a nije zanemario niti zabavu, izlete s *Vereinom* kao niti prijatelje s kojima se dopisivao (Rössler, Schludt, Huber, Schmidt, Gemeke). Nije zaboravio niti oca u Jagodnjaku

Susreti s Kolpingom u Kölnu

Veliki oslonac u životu, radu i obrazovanju u Kölnu mu je *Verein*. Već drugi dan boravka u Kölnu, 17. studenog 1861. išao je na misu u crkvu Minoritenkirche na kojoj je zbor *Vereina* pjevao četveroglasno uz pratnju orgulja, a misu je služio, osobno, Adolph Kolping.

Predsjednik Kolping je u *Verein*u održavao čitav niz predavanja: o sv. Hubertu, zaštitniku od bjesnoće, o svojim putovanjima, o arhitekturi, o umjetničkim vrijednostima, o galeriji slika u Vatikanu....

27. kolovoza 1862. godine, Angster se oprašta od predsjednika Kolpinga. Osobno je Angsteru potpisao člansku knjižicu *Vereina*, što je iznimno činio. To je, inače, bio posao seniora u udruzi. "*Meni je to zato učinio jer potičem iz daleka.*"

²³ Adolph Kolping je u Elberfeldu, gdje je bio svećenik i kapelan, 1845. godine osnovao "Jünglingsverein", 1846. "Geselleverein", da bi 1849. godine Kölnu, osnovao centralnu udrugu za njemačke države, Austriju i Švicarsku.

Schludtova pisma

Na put u Pariz, kod slavnog **Cavallé-Colla** htio je doći dobro pripremljen. Prijatelj Schludt mu 17. svibnja 1862. godine piše: *"Pakiraj svoje stvari i dođi u Pariz gdje ćeš odmah dobiti posao. U kući radi 40 radnika, a još toliko je vanjskih. Ovdje se može zaraditi i uštedjeti više nego drugdje. Imam 5 franaka na dan, 14 franaka tjedno za smještaj, itd."*

Angster bi rado prihvatio prijateljev poziv, ali nije mu mogao napisati da nije dobio dozvolu za rad Francuskoj niti nakon ponovljene zamolbe. Schludt, sada već nestrpljiv, 17. srpnja piše iz Pariza da u Francuskoj nije tako strogo pitanje dozvola (papira): *"Od mene niti vrag nije tražio papire. Samo treba biti hrabar. Želim ti puno sreće i očekujem te 15. kolovoza."*

Sutradan je dobio pismo od prijatelja **Weierganza** iz Pariza koji ga obavještava da u Parizu neće naći dobro društvo, svatko ide svojim putem, a i potpuno nedostaje život poput onog u *Vereinu*.

Bonn-Mainz-Frankfurt-Darmstadt-Strassburg

Neuwid, Bendorf, Koblenz, Stolzenfels, Boppard, Oberwesel

Nakon toga pješao je kroz kneževine Hessen-Darmstadt i **Nassau**, 8. rujna stiže u Bingen. Sreo je seljaka s kojim je popričao i primijetio je da s malim razlikama govori jednakim dijalektom kao stanovnici Jagodnjaka. Navodno je većina stanovnika Jagodnjaka potekla iz ovog kraja.

Wiesbaden je ostavio na Angstera snažan dojam. Luksuzne toplice s velikim parkom, s vodoskocima i blistavim cvjetnjacima. Ljudi u gradu sa svih strana svijeta, žene šeću u baršunu i svili. Orkestar se brinuo za njihovu zabavu. Do tada Angster nije vidio takvo mondano kupalište. Sa zebnjom u duši napustio je prizor, jer *"to je mjesto za milijunaše, a ne za siromašne fremtere."*

U Mainzu boravio je jedan dan. Posjetio je prijatelja Fehla s kojim se upoznao u Kölnu. Fehl je radio u pogonu Rauch koji je imao 100 zaposlenih, skladišta gotovog namještaja u Mainzu i Kölnu. Na obilasku grada, za ručkom sreo je i profesionalnog vojnika rodom iz Budimpešte.

Strasbourg

Put ga vodi u Frankfurt am Main u kojemu uspijeva ući u Kaiser-Saal gdje je vidio portrete njemačkih careva od Rudolfa Habsburškog do zadnjega cara. U katedrali je vidio jedne lijepe orgulje građene u gotskom stilu, koje je skicirao. U Darmstadtu, Mannheimu i Heidelbergu razgledava grad, posjećuje crkve, skicira. U Mannheimu u najljepšoj crkvi u gradu razgledao je orgulje od 16 stopa. Nakon Karlsruhea stiže u Baden Baden. Svidio mu se ovaj kraj i rado bi tu ostao raditi, piše u dnevniku. Pješice

nastavlja do Böhla , a dalje vlakom do Kehla gdje kupuje kartu za vlak koji vozi samo preko mosta na Rajni.

Dočekala ga je neugodnost. Nije smio u Francusku jer nije imao vizu. Dopusšteno mu je ostati u Strassbourgu do sutra u pola 10, nakon čega se morao vratiti u Njemačku.

Strasbourg

Digao se u zoru. Put ga je vodio ravno u katedralu. Ponovo je razgledao Silbermannove orgulje. Uskoro je došao na drugu stranu granice.

Kroz Švicarsku (1862.-1863.)

Basel

Nakon dolaska odmah je potražio katoličku crkvu. Nacrtao je skoro sve karakteristične elemente novog uređenja crkve. Njegovu pažnju su ipak najviše zaokupile "lijepo i nove orgulje". Sutradan je nastavio put vlakom kroz prekrasne predjele i žali što nije sve to obišao pješice jer mu: "...vrijeme ne dopušta; 4 tjedna kako sam istupio s posla, novaca je već nedostajalo. Morao sam se potruditi i naći posao". Cilj njegovog puta u Švicarskoj je bio Luzern jer je želio raditi kod slavnog graditelja orgulja Haasa.

Bern

U glavnom gradu Švicarske nije našao graditelja orgulja te je nastavio pješice preko malog gradića Thuna gdje je prespavao. Ujutro na putu u Luzern, u Alpnachtu nailazi na otvorenu crkvu i majstore koji rade na crkvenim orguljama. Nije dobio posao, ali od radnika uzima adresu majstora i nastavlja put. Nastavlja brodom preko jezera Vierwaldstätt do Luzerna.

Luzern (25. rujan 1862. - 7. kolovoz 1863.)

Odmah nakon dolaska, Angster žuri majstoru Haasu. Nalazi starog majstora, ali ga on odbija primiti na posao, tako da je prisiljen zaposliti se u stolarskoj radionici Brunner. Majstor Brunner je na njega na samom početku ostavio vrlo loš dojam. Nije mu se dopadao po svom karakteru, ni po poslu, radionici, iako je prema Angsteru pokazivao simpatije. Sutradan, je otišao u *Verein*, gdje se odmah upisao u zbor. Nakon 3 tjedna našao je bolji posao kod majstora Herzoga gdje počinje raditi od 20. listopada. Radionica je bila bolje opremljena, majstor bolji, a i dva kolege - pjevača iz *Vereina*, su radila tu. U radionici su radila još dvojica pjevača tako da su na poslu formirali kvartet i često su pjevali. U *Vereinu* je Angster postao "voditelj zbora". Udruga je organizirala odlične izlete na planine Rigi i Pilatus. Život članova udruge bio je vrlo bogat programima; od posjeta kazalištu, nastupa zbora u Luzernu i okolici, izleta... Znao je da mu je to zadnje jer u Parizu to više neće imati.

Kolping u Luzernu

“Naša udruga je 29. svibnja očekivala već ranije najavljeni govor Kolpinga, oca svih šegrta. Nakon posvete zgrade Vereina u Kemptenu posjetio je Luzern u koji je potegao preko Rigiberga. Prijem je bio u Marijanskoj dvorani. Kolping je pričao o prvom Vereinu koji je utemeljio u Elberfeldu, o njegovom razvoju i sadašnjem stanju. Prenio je pozdrave od preko 100 000 članova udruge koji su u Njemačkoj, Austro-ugarskoj, Italiji, Engleskoj, a također i oni preko oceana. Govor je bio namijenjen svim onima koji upravljaju gradom i koji bi trebali podržavati šegrte. Slijedio je govor člana Vereina koji je čitao svoje izvješće, a nakon toga je slijedilo pjevanje, recitiranje i glazba. Pošto je Kolping, koji je došao sa Rigiberga bio vrlo umoran, povukao se već u pola 10. U pratnji više gospode otišao je u župni dvor. Cijela udruga pratila ga je glazbom, a ispred kuće se otpjevalo još nekoliko pjesama.” (iz dnevnika)

Odlazak u Francusku

7. kolovoza 1863. napustio je Luzern. Krenuo je pješice preko **Küssnacha**, **Scwyz**, **Einsiedena**, a nastavio je brodom preko ciriškog jezera do **Züricha**. Već je nestrpljivo iščekivao dolazak u Pariz. Iz Züricha vlak ga je nosio preko francuske granice. Spokojno je putovao prema Parizu jer je imao dozvolu za rad u Francuskoj. Jedina nezgoda na putu bio mu je gubitak šešira koji je odnio “ francuski vjetar” kada je provirio kroz prozor vlaka.

U Parizu (1863.-1866.)

U Pariz je stigao 10. kolovoza 1863. u 9 sati navečer. Odmah ujutro, javio se u kuću svjetskog glasa. S **Cavaillé-Collom**²⁴, rođenim Alzašanimom, razgovarao je njemački. Dobio je kredit za alat te ga kupio za 40 franaka, zatim je sredio službene formalnosti i tako postao pariški radnik. 12. kolovoza počeo je raditi na mjestu za koje se godinama pripremao.

Angster je počeo na drugom katu dvorišne zgrade gdje je bilo samo tri stolarska stola. Prvi posao mu je bila izrada pedalskih tipki i različitih rezervnih dijelova. Početna

²⁴ **Aristide Cavaillé-Coll** (1811.-1899.). Mnogi stručnjaci, ovog francuskog graditelja orgulja smatraju **najvećim u 19. stoljeću**. Rođen 4. veljače 1811. godine u Montpellieru u obitelji orguljara. Znanja u gradnji orgulja izučio je kod oca. Za života izgradio preko 600 orgulja. Njegove inovacije u umjetnosti (znanju) građenja orgulja nadmašile su tu profesiju i odredile smjer razvoja gradnje orgulja, početkom dvadesetog stoljeća. Pokret za reformu orgulja nastojao je vratiti izgradnju orgulja na barokni stil, ali u zadnjim dekadama 20. stoljeća, vratio se način gradnje orgulja po zamislima Aristide Cavaillé-Colla. U gradnji orgulja postoji vrijeme prije i poslije Aristide Cavaillé-Colla. Njegove orgulje su “simfonijske”, što znači da mogu proizvoditi zvukove ostalih instrumenata, ali ih i kombinirati. Njegove najveće i najslavnije orgulje su one iz crkve **St.Sulpice** u Parizu. Ovaj veličanstveni instrument ima 100 registara s pet manuala i ne može se usporediti niti s jednim od mnogobrojnih orgulja. **Ove orgulje su kandidirane za uvrštenje u UNESCO-v popis svjetske kulturne baštine**. Sve njegove orgulje su prava remek-djela, poput onih u crkvi **Notre-Dame**, u crkvi **Trinité** (Sv. Trojstva) u Parizu ili one u **St. Denisu**. Umrlo je 13. listopada 1899. godine. Sahranjen je na Montparnassu. Nakon njegove smrti firmu nasljeđuje njegov zet **Charles Mutin**.

satnica mu je bila 4,5 franaka. Već u listopadu preselili su ga u radionicu koja je bila povezana s montažnom halom, te je postao monter (*monteur*) orgulja. Zadatak mu je bio sastavljanje orgulja i izrada dijelova koji su bili potrebni da se ostvare spojevi.

Kod Aristide Cavaillé-Colla

Primijetili su da je Angster iskusan u poslovima na orguljama ne samo što se tiče pojedinih dijelova nego poznaje i njihov smisao povezanosti. U početku je imao "jezičnih" problema u komunikaciji s *brzogovorećim* pariškim kolegama, ali je kasnije i to savladao. U radionici se odvijao zahtjevan i precizan posao. Svuda se osjećao duh Aristide Cavaillé-Colla, graditelja svjetskog glasa jer su se u radionicama stalno trudili ostvariti više, savršenije i to u svim fazama rada; od izrade elemenata do završne montaže. Genijalni čovjek nije imao samo velika znanja iz glazbe nego je raspolagao visokom razinom umjetničkog ukusa. Pored toga što je imao je sposobnost vidjeti suštinu pojava bio je i strastveni istraživač. "*Rođeni akustičar koji zvuk svojih orgulja dovodi u potpuni sklad s akustičnim karakteristikama crkve ili dvorane*" utvrdili su njegovi suvremenici. Još i danas se koriste njegove postavke o pobuđivanju zvuka svirala orgulja. Zanimala ga je i mehanika fluida. Objavio je svoja proučavanja i temeljne radove. Održavao je predavanja na francuskoj Akademiji i njoj je davao rezultate svojih proučavanja. U okruženju ovakvog duha, Angster se intenzivno posvećuje svojoj naobrazbi. Bilježio je, skicirao u pogonu, a kod kuće je to sebi pojašnjavao. Navečer je proučavao njemačku i francusku stručnu literaturu. Iz radionice su, jedna za drugom, izlazile mnoge orgulje na kojima je radio od pripreme dijelova do montaže i poznao je svaki njihov sastavni dio. Satnicu su mu s 5,5 franaka podigli na 6 franaka.

1. srpnja 1865. dobiva povjerenje za montažu orgulja u dvorcu Coligny. Radio je na građenju grandioznih orgulja: prve su orgulje s 84 registra za crkvu Notre-Dame koje su počeli raditi 1862. za vrijeme njegovog trogodišnjeg rada u Parizu. Druge velike orgulje su one ugrađene u crkvu St. Trinité građene za vladavine Napoleona III.

Život u Parizu

Dani su mu bili jednolični, osjećao se "kao ptica u krletci". Osim s prijateljem Schludtom nije imao s kim pričati. Dugo mu je trebalo da se navikne na pariški francuski. Često je osjećao nostalgiju za domom u Jagodnjaku, čak i na izletima na koje je išao. U Cherbourgu je računao koliko je daleko od Jagodnjaka (2300 km). U studenom 1865. piše: "*..stan-radionica-gostionica-café- kazalište-magla-kiša to je sada dnevni red.*" Znatiželjni Angster nije propustio mogućnost vidjeti pariške znamenitosti. "*U muzejima koji su otvoreni nedjeljom svatko može korisno provesti svoje slobodno vrijeme.*" Nije mu izmakla posjeta Louvreu, Reservoir des Arts et Métiersu

ili Palais de Luxemburg gdje je pogledao izložbu suvremenih slikara. Bio je i u Operi, ali to nije mogao uskladiti sa svojim stanjem u novčaniku. Od proljeća do jeseni sam ili u društvu najužih prijatelja pravio je izlete u okolicu. Više puta je bio u Bulonjskoj šumi, posjetio je Versailles, Cherbourg, St. Denis. Sustavno je proučavao slavne crkve i spomenike u Parizu i popeo se u toranj crkve Notre-Dame.

Orgulje koje je proučavao:

St. Denis

Na izletu u St. Denis u crkvi su upravo dovršavali novi grob Napoleona III. U crkvi je razgledao orgulje sa 72 registra koje je Cavaillé-Coll postavio još 1853. godine. Orgulje su imale ugrađeni mehanizam za komprimiranje zraka.

St. Eustache

“Crkva je bila trobrodna, orgulje su bile rad moga principala, ali stil kojim je građena nije mi jasan. Ima nešto romaničnog, malo gotskog stila, a može se naći i bizantskog stila.”

Cologne

Na putu u Cologne, preko Ženeve, gdje je išao montirati orgulje u dvorac, obišao je i grad. Posjetio je rodnu kuću Voltairea, a u crkvi “St. Pierre” koja je ranije bila katolička, a sada protestantska, vidio je orgulje sa 43 registra pariške kuće “Merklin & Schütze”. Mehanizam je bio postavljen, a nedostajale su svirale. 21. rujna 1865. u Cologne došao je osobno Cavaillé-Coll kako bi izvršio primopredaju dovršenih orgulja u dvorcu Maraxsy. Patron je došao da se još jednom pokaže. Cijelu monetersku ekipu odveo je na večeru u gostionicu “Au Lion d’Or” (Kod zlatnog lava). Sutradan, ekipa je pakirala i spremala stvari. Patron je otputovao slijedeću večer. U subotu prije podne oprostili su se od gospodara dvorca od kojega su dobili malu napojnicu; prvi ugađač (štimer) 10 franaka, a Angster 6 franaka. Bilo je to smiješno od tog višestrukog milijunaša. Impresioniran je s raskoši s kojom je građen dvorac Maraxsy. Troškovi

građenja dvorca bili su 2 milijuna franaka, a same orgulje gospodina Maraxsyja koštale su 100.000 franaka. Orgulje su bile posebne izvedbe s dodatnim pojačanjem pneumatike uz uporabu vode. Zabilježio je dispoziciju registara i manuala koju će koristiti pri izgradnji svojih prvih orgulja.

St. Sulpice

Ovu crkvu u Parizu posjećivao je više puta. Već postavljene orgulje dobro je proučio. O tome svjedoči njegov dnevnik: *“...tijekom srpnja (1866.) rekao sam ugađaču Felixu, ako ponovo ide u crkvu raditi na*

preugađanju, neka mi dopusti da i ja uđem i vidim unutrašnjost ovog djela, što se i za nekoliko dana dogodilo. Uglavnom sam želio znati kako je riješeno spajanje pneumatike. Sve što sam vidio i zabilježio sam.”

Notre-Dame

Nakon što je dobro proučio orgulje od 100 registara u crkvi St. Sulpice, znatiželja ga je vukla proučiti one u crkvi Notre-Dame. Orgulje su građene za vrijeme njegovog boravka u Parizu, ali tada nisu bile dovršene. “*Novi mehanizam bio je smješten u hrastov*

sanduk sa 86 registara jer se nije moglo naći više mjesta. Jednostavno sam ušao kako bih se oprostio od svojih radnih kolega i vidio unutrašnjost orgulja. Sve je bilo na svom mjestu – pneumatika, mehanizam i drvene svirale. Radilo se na završnim radovima i slijedila je intonacija i ugađanje orgulja. Posao je započeo 1862., a završen je 1867.” U crkvi Notre-Dame, skicirao je i treće, najmanje prijenosne orgulje. Te orgulje su se mogle prenositi s oltara na oltar.

Pripreme za odlazak

U proljeće 1866. sve više bavi razmišljanjima o povratku kući u Jagodnjak. Muči ga čežnja za domom. U radionici su ga jako poštivali i smatrali su ga kao da se skrasio u Parizu, ali on nikako nije htio tu ostati. Krije svoju odluku o odlasku, iako ga stalno propitkuju o ženidbi, među ostalima i *contremaitre*, Cavaillé-Collov voditelj pogona. *Patron* mu je namijenio svoju sestru za brak. Smatrao je velikom časti što ga žele privezati za tu slavnu kuću, ali odluka o odlasku bila je konačna. Oproštajnu večer održao je u uskom krugu prijatelja. Prijatelj Schludt i njegov sustanar Hessling su bili s njim, a i sutradan, 18. kolovoza 1866. ispratili su ga na kolodvor.

Povratak u Jagodnjak

Mülhousen, Basel, Olten i Luzern. U Luzernu se zadržao dva dana. Bio je toplo primljen u *Vereinu*, kod obitelji svog starog majstora Carla Herzoga, a i sreo se sa više svojih dobrih prijatelja. Posjetio je i Friedricha Golla, graditelja orgulja. Ponovo je dobro proučio Haasove orgulje u Hofkirche i poslušao sviranje svog slavnog poznanika orguljaša patera Nägelea. Put ga vodi preko Züricha, Schaffhausena, Konstanz, Lindaua do Tannheima. Nastavlja pješice do **Telfsa** gdje posjećuje jednog graditelja orgulja. Sjeda u poštanske kočije s kojima 28. kolovoza stiže u Innsbruck. U *Vereinu* mu daju nekoliko adresa graditelja orgulja, ali ih on smatra beznačajnima. Na put je krenuo pješice i nakon 9 sati hoda došao je do vrha planine Brenner koja dijeli južni

od sjevernog Tirola. Spustio se do Sterzinga (Vipitano-Italija). Cilj puta mu je grad Brixen (Bressanone-Italija) u južnom Tirolu gdje mu živi stric Johann.

Na putu

U Brixenu se zadržao tjedan dana. Stanovao je u potkrovlju kuće stolara Hubera kod kojega je radio njegov stric. Puno su razgovarali, išli na izlete. 7. rujna stric ga nije htio pustiti da ide dalje. Nagovorio ga je da ostane preko praznika 8. i 9. rujna. U dva radna dana povjerio mu je popravak orgulja kojima su nedostajale dvije svirale. Dan prije odlaska kupio je poklone, pjesmarice za oca, za sestru Lizi, sestru Leinu i za sestru Annu, sebi dvije razglednice i jednu sliku svih članova *Geselle Vereina* u Brixenu. Stric mu je poklonio svoju fotografiju za uspomenu. Na put je krenuo 10. rujna, pješice nazad preko planine Brenner preko Bad Brennera do Innsbrucka. Nastavio je vlakom preko Kufsteina, Roseheima do Salzburga. U Salzburgu pogledao je znamenitosti grada i posjetio je nekoliko graditelja orgulja. Slavni Moser u to vrijeme bio je u Mađarskoj. Posla nije dobio niti kod jednog graditelja. Od **Linza** je nastavio brodom niz Dunav. U dnevniku detaljno opisuje znamenitosti koje vidi s lijeve i desne obale Dunava i 14. rujna 1866. stiže u Beč.

Beč

Iznenaden je razvojem Beča za 5 godina koliko u njemu nije bio. Na uglu Kärtner Strasse dovršavala se zgrada opere, "*koju mnogi stručnjaci kritiziraju*", uz Ring je priključen Stadtpark "pravi ukras grada". U izgradnji je i Konzerthaus. Razgledava i Koloniceve orgulje i uočava da je sustav opskrbe orgulja zrakom kojeg je usvojio u Parizu napredniji od ovoga u Beču. U pet dana boravka prisjetio se svih dragih uspomena iz petogodišnjeg boravka u Beču. Posjetio je svoje prijatelje: kipara, stolara, kovača, mehaničara, postolara, drvoresca, rezbara lula, tokara čak i trgovca predmetima od drveta. Svi su ga ugostili, nudili mu smještaj, a jedan ga je pozvao i na krštenje. Posjetio je i školu crtanja Ludwiga Bernharta koja ga je puno zadužila.

Niz Dunav

Drugi put se oprostio od Beča, 18. rujna 1866. godine. Brodom niz Dunav stiže do Bratislave (Požuna) i zapisuje u dnevnik: "*Nakon 10 dugih godina prvi put ponovo mogu pozdraviti svoju rodnu grudu. Tu zemlju u kojoj sam se rodio, odgojio, državu mojih dječaćkih snova, tu zemlju u kojoj se želim skrasiti, u kojoj želim da mi stečeno iskustvo i učenje donese ploda, dragu domovinu u kojoj se nadam ponovo vidjeti svoga oca, braću i sestre i općenito sve koje volim.*"

Budimpešta /Mohač/Pečuh

U Budimpeštu stiže kasno navečer. Divi se Lánchidu, mostu koji do sada nije imao prilike vidjeti. Odsjeo je u hotelu Greif. Ujutro odlazi u *Verein* u ulicu Király gdje potvrđuje *wanderbuch* i dobiva bon za večeru i smještaj. Razgledava Budim i ostale znamenitosti grada, posjećuje graditelja orgulja Janoša Fazekaša. U Mohač je

stigao brodom 21. rujna te nastavio vlakom do Üszöga, a od tamo omnibusom do Pečuha.

Pečuh

U "glavnom gradu svoje uže domovine", Pečuhu, proveo je dva dana. Smjestio se u "Zur Traube". Sutradan obilazi grad, vidi vješala gdje su dan ranije objesili oceubojicu. Posjećuje više graditelja orgulja: Vincze Ungera i Lesnyika. Razgovara s jednim građaninom koji mu je govorio da se nije vratio u loše vrijeme jer su prije nekoliko mjeseci sahranili zadnjeg graditelja orgulja Fochta. Posjetio je i pečuški *Verein*.

Opet kod kuće u Jagodnjaku

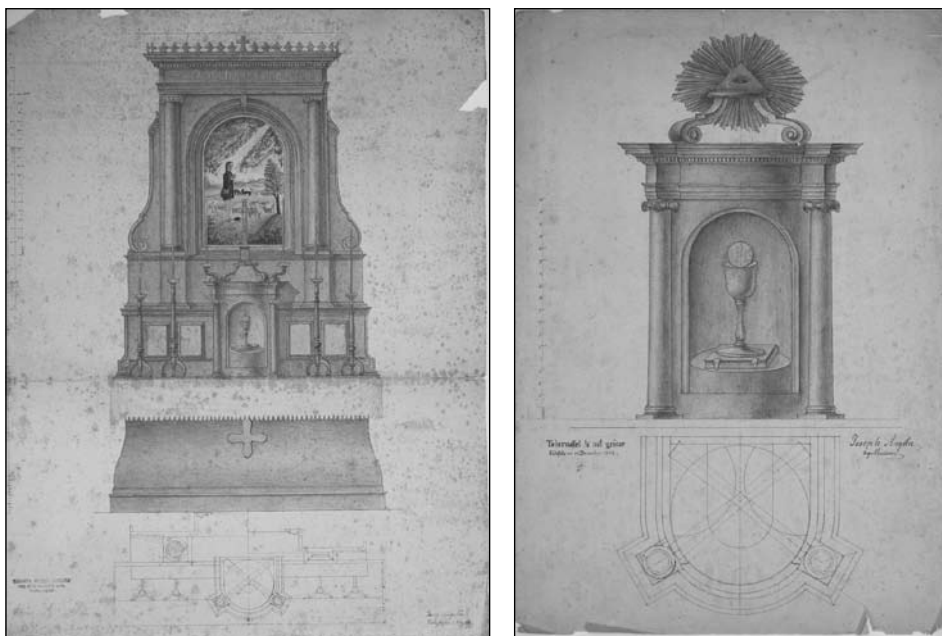
Mohač

Po dogovoru, brat Andrija (Andreas) trebao ga je čekati na kolodvoru. Nisu se prepoznali jer je Josef imao bradu i bio odjeven gospodski. Čuo je poznati glas: "*Was suchen's da?!*" Pitao je: "*Andreas, bist du's?*" I čuo odgovor na njemu vrlo poznatom i dragom dijalektu: "*Ija*". Bio je to emotivan trenutak za obojicu zagrljene braće koji se nisu vidjeli više od 10 godina.

Oko podne, 23. rujna krenuli su seljačkim kolima prema Jagodnjaku. Stali su u Branjinom Vrhu kod bilježnika, a Josef je u supruzi bilježnika prepoznao svoju školsku kolegicu. Ona je bila koja je na školskoj plesnoj zabavi zataknila cvjetni vijenac na šešir njegovom mlađem bratu, a Josef je tada dobio vijenac od njene starije sestre. Nakon kraćeg zadržavanja požurili su u susjedni Beli Manastir za koji ga vežu mnoge uspomene. Nakon četvrt sata dolaze u šumu Heiligewald (Haljevo?) koju je kao dijete često prehodao pješice ili se provezao seljačkim kolima. Nailaze na polja na kojima je mali Josef orao s volovima, po kojima je vodio konje, kopao kukuruz, gdje je pomagao u žetvi. Desno je bila šuma Palatin u kojoj je prespavao noć kada su vukovi rastrgali ždrijebe. Na kraju, ugledali su toranj crkve u Jagodnjaku. Prošli su pored groblja na kojemu je već 12 godina počivala njegova majka, kao i djedovi i bake i rodbina. 24. rujna 1866., ujutro u 6 sati stigli su u Jagodnjak, na kućni broj 108, u roditeljsku kuću.

KOD KUĆE U JAGODNJAKU

Kada se vratio u Jagodnjak sve se promijenilo: otac mu je bio 10 godina stariji i drugi put udovac, brat mu je već bio oženjen i imao je troje djece. Starija sestra mu se udala u Bolman. Mlađa sestra koja je imala 7 godina kada je otišao, sada je već bila odrasla. Domaćica u kući bila je njegova šogorica - bratova supruga. Nakon što su se pozdravili, otac ga je pitao kojim to jezikom govori. Naoko je izgledalo da je promijenio svoj naglasak. Odgovorio je: "*Govorim čistim njemačkim jezikom*". Veliki problem je bio što raditi. Prvo je uredio svoju radionicu. Stolarski strug (*hoblbank*) mu se pokvario, a niti ostali alat nije bio za uporabu. Od 6 škripova (*šraubstok*) našao je

samo nekoliko. Sve je bilo za popravak i podešavanje. Za radionički ormar morao je nabaviti drvo i željezo. Drvo je prema popisu kupio od suseljana Židova, a željezariju u Osijeku.

Zbog nabavke često je išao s bratom u Osijek. Nakon što je alat doveo u red, među ostalim počeo je izrađivati dva harmonija; jedan s 4, a drugi s 5 oktava. U crkvi u Jagodnjaku, primijetio je da crvotočina izjeda tabarnakul koji su 1844. dobili iz Darde. Sjetio se Kolpingovih riječi: "Ne vjerujem da itko od vas živi u tako lošim uvjetima kao što Isus u ovom tabarnakulu". Popravio je harmonij za Schmurla, zakupca Bolmanske pustare, kod koga je i ugodio klavir.

Došlo je proljeće. 3. svibnja 1867. bio je na *kirvaju* u Petlovcu. Otac ga je nagovarao da ode tamo kako bi ga predstavio učiteljima. Otišao je i s ostalima je bio kod učitelja kantora Müllera. Tu je upoznao i Rudolfa Rappa, učitelja iz Lapanče. Susret s Rappom, vidjet će se, imao je za Josefa sudbonosno značenje. Pošto je često, zbog nabavki, boravio u Osijeku, saznao je da u Osijeku djeluje samo jedan graditelj orgulja Fabing dok su u Pečuhu dvojica. Razmišljao je tada, da bi se trebao skrasiti u Osijeku.

Prva narudžba

Trgovac iz Jagodnjaka, Weiss mu je napisao pismo-preporuku za svog šogora, trgovca kramara u Pečuhu Blau-a. U Pečuh je stigao navečer, 14. lipnja 1867. Sutradan, 15. lipnja Blau ga je predstavio predsjedniku židovske zajednice Justusu, koji ga je provjerio jer je njegov sin prevodio iz Angsterovog *wanderbucha*, ocjene koje mu je

upisao Aristide Cavallé-Coll u Parizu. Nakon ove "provjere" Justus mu je povjerio izradu nacrtu i troškovnika te ga uputio na nadzornika građenja sinagoge Löwingerera, koji će mu pokazati gdje treba smjestiti orgulje u sinagogi. Josef je napravio skice u sinagogi koja je već bila pod krovom. Kući u Jagodnjak, vratio se vlakom i pješice.

U Luč ga je pozvao učitelj Téngi. Tu je dobio svoj prvi posao s orguljama za 50 forinti: reparatura tamošnjih orgulja. U međuvremenu je dovršio skice orgulja, dovršio je izradu novog tabarnakula za crkvu u Jagodnjaku jer je onaj koji su dobili iz Darde 1844. već bio potpuno trošan. Napravio je novi, od hrastovine sa 6 svijetnjaka. Svoj rad je predao u lipnju i za njega dobio 30 forinti.

Prihvatanje ponude

Krajem lipnja sa suseljanima je išao na hodočašće u Maria Gyüd. U subotu, 7. srpnja 1867., je otišao u Pečuh na sjednicu židovske zajednice. Bio je svjestan da su naručili značajne orgulje, da se radi o zahtjevnom poslu. Rijetka je bila prilika stvoriti takvo majstorsko djelo, a istovremeno je i bilo rizično pogriješiti, jer nije bio dovoljno iskusan u izradi ponuda. Velikim žarom se dao na projektiranje te je izradio dispoziciju za orgulje s 24 registara, montažni nacrt i troškovnik na 3600 forinti. U nedjelju, 8. lipnja, na sjednici židovske zajednice, njegov dostavljeni materijal i predstavljanje projekta svidio se i vodstvu zajednice i stručnjacima, ali su cijenu ponude spustili na 3000 forinti uz uvjet da se u Pečuh i doseli. Mladi majstor je nakon malo razmišljanja prihvatio ponudu. *"Mislio sam da ovu priliku... ne smijem propustiti i onda, ako u konačnici završim s gubitkom. I tako nemam imetka pa nemam što izgubiti."* Isti dan, u Pečuhu je iznajmio dvije dvorišne sobe.

Vratio se u Jagodnjak i za vrijeme spremanja svojih stvari i alata opet su mu se vratila razmišljanja o Osijeku, o gradu u kojem bi se trebao skrasiti.

Posjet biskupu Strossmayeru u Đakovo

Od čeminačkog župnika došla je vijest da u Đakovu grade novu crkvu i da trebaju orgulje.

Čeminački župnik Antal Mike i Josef Angster uputili su se u Đakovo kod biskupa Strossmayera. Toplo su primljeni i ponuđeni su ručkom. Njegovu spremnost jako su cijenili, ali se biskup na kraju izjasnio da se ovdje radi o velikom djelu i da će izradu takvog djela povjeriti izvježbanom,iskusnom majstoru²⁵. Posjet je bio bezuspješan pa su se brzo vratili doma.

²⁵ "Prve orgulje u đakovačkoj katedrali su djelo orguljske tvrtke Steinmeyer iz Öttingena. Na izložbi u Nürnbergu osvajaju zlatnu medalju. Potom ih kupuje biskup Strossmayer. 7. kolovoza 1882. godine dovezene su u Đakovo i odmah je uslijedilo postavljanje. Već 10. rujna prvi put su prokušane. Za javnost su zasvirale na sam dan posvete Katedrale 1. listopada 1882. Orgulje su imale 52 registra razdijeljena u 3 manuala s 3000 svirala. Bile su mehaničkog tipa. Treći manual bio je tzv. Echowerk (crescendo i decrescendo), što je tada bilo najnovije tehničko iznašašće u orguljskom svijetu. Nažalost, u noći 23. lipnja 1933. godine buknuo je požar u Katedrali, i to baš iz orgulja. Iste su do temelja izgorjele.

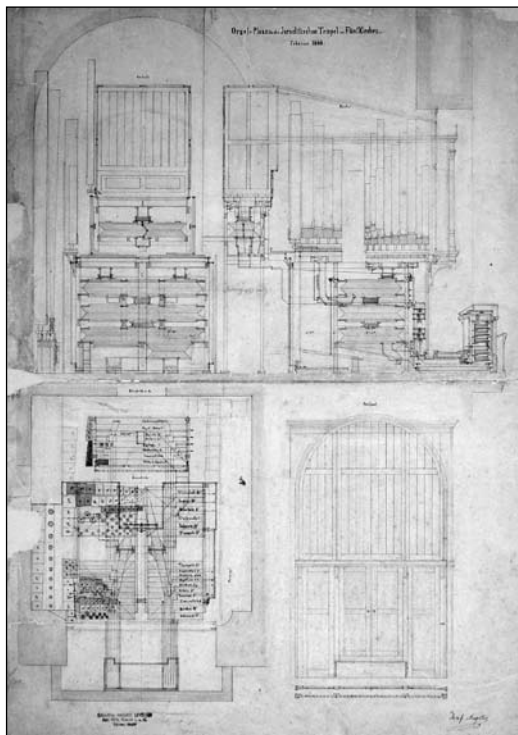
Prva narudžba izrade harmonija

U međuvremenu, dobio je prvu narudžbu za izradu harmonija za crkvu u Jagodnjaku. 17. kolovoza bio je u Pečuhu gdje je ishodio dozvolu za radionicu. 20. kolovoza išao je na misu u Čeminac, a poslijepodne se družio s rođacima i prijateljima. I dan prije preseljenja u Pečuh, Josef je žalio za Osijekom: "*Vidim da je Božja volja da Osijek neće biti moj dom nego će to biti Pečuh.*" 21. kolovoza 1867. s ocem i 17-godišnjom sestrom, seljačkim kolima natovarenim njegovim stvarima, alatima, *hoblbankom* i njegovim namještajem uputili su se u Pečuh.

GRADITELJ ORGULJA

Sinagoga u Pečuhu – opus 1.

Orgulje za pečušku sinagogu bile su mu odskočna daska. Izgradnju orgulja je pogodio za 3000 forinti, troškovi su mu bili veći i ne bi uspio dovršiti ove vrijedne orgulje da nije bilo novčane pomoći od oca iz Jagodnjaka. Vrlo je poučno usporediti dispoziciju ovih orgulja s orguljama s tri manuala Aristide Cavallé-Colla ugrađenima u dvorac Coligny u Švicarskoj. Na njima je Josef Angster radio godinu dana u tvornici u Parizu, a i 1859. godine na montaži na terenu, sada već kao majstor koji je postigao visoki stupanj odgovornosti da mu se može prepustiti organizacija ovog posla. Ovaj instrument bio mu je jako blizak i Angster je bio dovoljno impresioniran da u svoj dnevnik

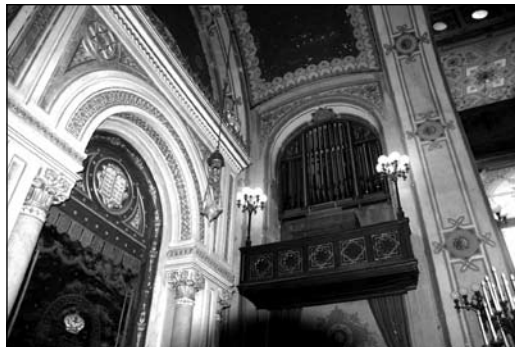
zapiše popis registara. Možemo to vidjeti, ako usporedimo popis registara orgulja u Colignyju s onima, opusa 1, u sinagogi u Pečuhu. Utjecaj Aristide Cavallé-Colla je očit. Opus 1, smanjena je verzija orgulja iz Colignyja.

Primopredaja orgulja

Primopredaja orgulja bila je 21. ožujka 1869. U povjerenstvo je pozvano više stručnjaka, među ostalima tu je bio i dirigent Franz Hölzl²⁶, József Schaurek orguljaš katedrale u Pečuhu, Peter Schmidt učitelj glazbe u učiteljskoj školi, koji je prije bio orguljaš u katedrali, i drugi. Angsterove orgulje u pečuškoj sinagogi bile su tema dana.

²⁶ Franz Hölzl (1808.1884.), kompozitor, vođa crkvenog zbora iz pečuške katedrale

Mnogi stranci koji su došli u grad svojim poslom željeli su čuti orgulje. Dolazili su katolički svećenici osobno i gospođa Majláth, kćerka baruna Prandaua, koja je došla sa sestrom i rođacima. Dobar glas proširio se i u Slavoniju. **Barun Prandau** pozvao ga je u Donji Miholjac ugoditi orgulje. Za to je dobio 20 forinti.

Prosidba

Izbor je pao na Terez Rapp, sestru njegovog prijatelja Rappa. S njenim ocem Adamom Rappom brzo se dogovorio, ali je djevojka tražila vrijeme za razmišljanje. 4. veljače kupio je broš i dva zaručnička prstena i slijedeće nedjelje Terez Rapp stavila je prsten. U međuvremenu dobio je jedan zanimljiv posao. U ožujku pozvao ga je barun Prandau u Donji Miholjac i Valpovo gdje je ugađao harmonije i klavire i za to dobio 40 forinti.

U travnju 1870. zaručnica mu vraća zaručnički prsten. Angster se predao poslu, čak je pomišljao i da se nikada ne oženi.

Druga ponuda biskupu Strossmayeru 1870.

Nakon neuspješnih zaruka, predao se poslu. Dobio je više narudžbi i nakon troje izgrađenih orgulja, ohrabrio se i 11. listopada 1870., šalje pismo-ponudu biskupu Strossmayeru u kojem ga podsjeća na susret prije tri godine kada ga je posjetio zajedno s čeminačkim župnikom Antalom Mikeom te da je sada već priznati majstor. U zapisniku sa sjednice "crkvena gradjevinskog odbora" 18. listopada 1870. (u to vrijeme se radi kupola na đakovačkoj katedrali) pod brojem 82 nalazi se: "*Josip Angster iz Pečuha orguljaš 17. listopada o.g. nudi se da orgulje za novu stolnu crkvu pravi*". Odlučeno je: "*Među spise staviti*".²⁷ To je značilo da opet nije dobio posao na izgradnji orgulja đakovačke katedrale.

Prijepis pisma

...kunstreiche Orgel hergestellt, welche nicht nur der ? Kultusgemeinde, sondern jedem Fachmann Bewunderung einflößt, wie es aus den ? in Abschrift beigeschlossenen und wenn nötig auch im Original vorzuweisenden Zeugnissen weit häufiger zu lesen ist.

Vor einigen Tagen hatte Sr. Exzellenz Baron Eötvös Kultusminister und der hochwürdigste Herr Bischoff von Fünfkirchen bei Besichtigung des israelitischen

²⁷ Vrelo: Sjednica crkvena gradjevinskog odbora, br.82, 11/10 1870., Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu.

neuen ? diese Orgel bezüglich ihrer kunstreichen Konstruktion mit den besten Belobungen überhäuft.

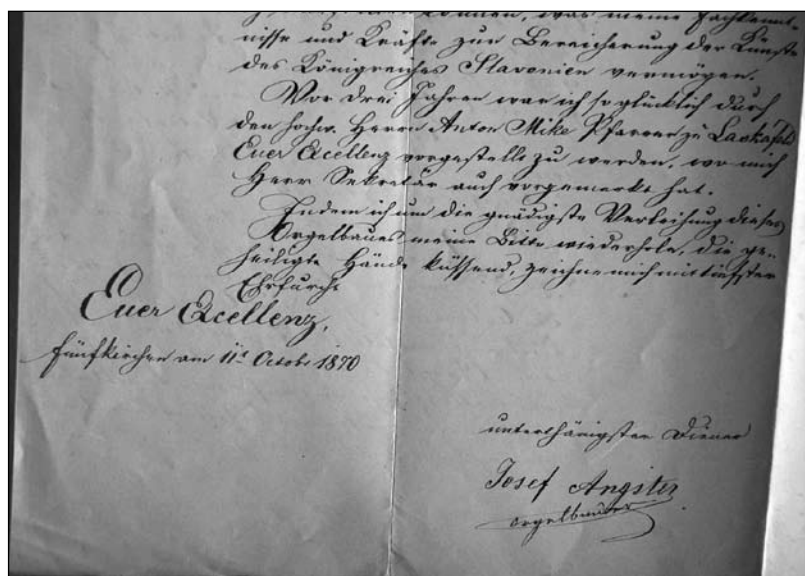
Welch ein Meisterwerk würde in Djakovar in der ? kirche meiner eigenen katholischen Glaubensgenossen, vor der ? hinreichend die Ansprüche erhabener und die Oberleitung des Baues von Eurer Exzellenz, als nicht nur der allereifrigsten Seelen Oberhirte, sondern auch und insbesondere den höchsten Protektor der Künste und Wissenschaften unserer Zeit abhängt;- und unter solchem Schutze würde ich darstellen können, was meine Fachkenntnisse und Kräfte zur Bereicherung der Künste des Königreiches Slavonien vermögen.

Vor drei Jahren war ich so glücklich durch den hochwürdigen Herren Anton Mike, Pfarrer zu Kacsfalú Euer Exzellenz vorgestellt zu werden ? mich Herr Sekretär auch vorgemerkt hat.

? ich um die gnädigste Verleihung dieses Orgelbaus meine Bitte wiederhole, die geheiligten Hände küssend zeichne ich mit höchster Ehrfurcht.

Euer Exzellenz
Fünfkirchen, den 11. Oktober 1870

untertänigster Diener
Josef Angster
orgelbauer

Vjenčanje

Nakon drugih zaruka vjenčanje je bilo zakazano za 21. kolovoza 1867. Vjenčao ga je župnik Brüstle²⁸ na čijoj je mladoj misi u Dardi bio četrdesetih godina. Brüstle je

²⁸ Josip Brüstle (u dnevniku J. Angster piše: Brüßle) Darda

nevjesti tom prigodom poklonio stolni porculanski križ s napomenom da će supružnici u križu naći spas.

Josef je molio oca za blagoslov i dobio ga je: "*Sine, blagoslivljam te onako kako je Izak blagoslovio svog sina Jakova*". Nakon vjenčanja, nije bilo puno vremena za bračna putovanja. Dva puta su posjetili mladenkine roditelje, a 20. listopada kada je *kirvaj* u Jagodnjaku, poveo je mladu suprugu kako bi je upoznao s rodbinom.

Najznačajnije orgulje

Prve orgulje koje je napravio u Pečuhu, donijele su Angsteru slavu. Ostale orgulje koje je gradio, od Ukrajine do Češke i Slovačke, od Rijeke do Rumunjske nose u sebi razvojni put svoga graditelja. Od 961 orgulja koje je za života izgradio ili je sudjelovao u njihovom projektiranju (pred kraj života) duboko se osjeća utjecaj njegovog učenja u Parizu kod slavnog Aristide Cavaillé-Colla.

U daljnjem tekstu bit će kratko prikazano nekoliko njegovih najznačajnijih orgulja.

Kalocsa

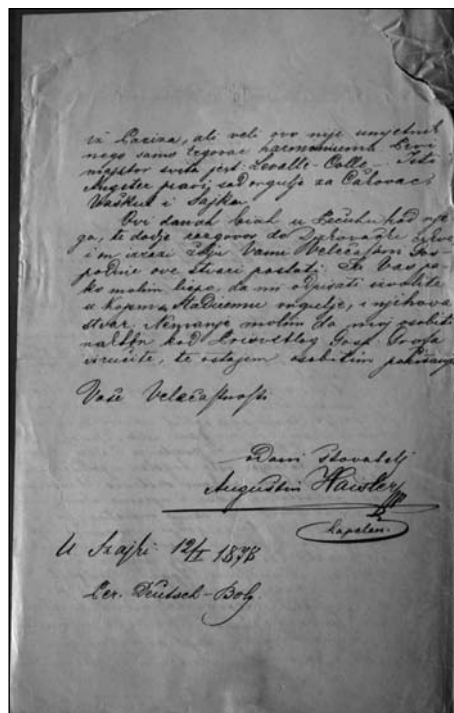
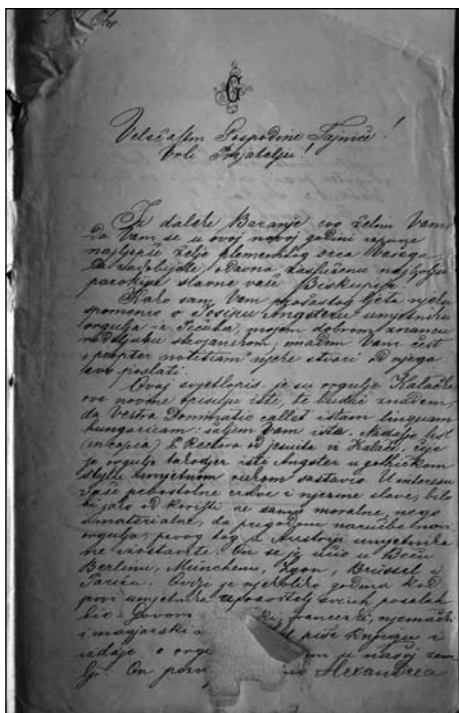
Jedva da je prošlo 8 godina od početka njegovog djelovanja kada se našao pred vrlo zahtjevnim zadatkom: izgraditi orgulje za Kaločku katedralu sa 45 registara i s tri manuala. Posao mu je olakšavala činjenica da je za taj posao već imao naučene pomagače. U prospektu vidi se veliki utjecaj Cavaillé-Colla kao i u dispoziciji. Od 10. do 30. listopada bio je zaposlen na intoniranju orgulja, 8. prosinca prvi put su zasvirale, a 14. prosinca sve je bilo usklađeno. Kuriozitet ovih orgulja je da je tu primijenio oba sustava klizni i *kuplade* sistem. U ove orgulje je već ugradio svirale vlastite proizvodnje. Sve je širi krug ljudi pokazivao interes za ove orgulje. Biskup Haynald dao mu je u znak priznanja titulu: graditelj orgulja kaločke biskupije. Kasnije je na orguljama svirao i Franz Liszt, a njegove pohvale vidljive su iz pisma koje je uputio barunu Antalu Augustu gdje Angstera preporuča za graditelja orgulja za Muzičku akademiju u Budimpešti.

Treća ponuda biskupu Strossmayeru 1878.

Augustin Haisler, kapelan iz Szajk-a, Mađarska, 12. siječnja 1878. piše pismo-preporuku tajniku biskupa Strossmayera u kojemu preporučuje Angstera za graditelja orgulja u novoj prvostolnoj crkvi, te u prilogu šalje novine PÉCSI FIGYELŐ²⁹, s označenim člankom koji govori pohvalno o kvaliteti i uspješnom završetku orgulja u Kaločkoj katedrali. Osim toga, prilaže i prijepis preporuke³⁰ Angsteru koju je u

²⁹ Vrelo: Novine, Pécsi figyelő, od 7. srpnja 1887., Pečuh, Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, 121/1878.

³⁰ Vrelo: Prijepis preporuke Angsteru od Aloisa Henninga, rektora Isusovaca, u Kaloči, listopada 1877., Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, 121/1878.

izvorniku, u Kaloči u listopadu 1877. potpisao Alois Henning, "rektor od jesuita"³¹. Angster niti u trećem pokušaju nije uspio dobiti posao na gradnji orgulja za đakovačku katedralu iako je već iza sebe imao referencu u nekoliko uspješnih djela: Pečuh-24 registara, 2 manuala, Kaloča-45 registara s 3 manuala, Valpovo-19 registara s 2 manuala, Varaždin- 20 registara s 2 manuala, Sombor-20 registara s 2 manuala itd. Ukupno, do kraja 1877. godine izgradio je 25 orgulja.

Spor oko gradnje orgulja u Bazilici sv. Stjepana u Budimpešti 1902. godine

Budimpeštansko gradsko vijeće, na prijedlog Odbora za nadzor na radovima na crkvi sv. Stjepana, raspisalo je u proljeće 1902. godine, međunarodni natječaj za izradu pneumatskih orgulja sa 65 registara i 3 manuala. Na natječaj se javilo osam izvođača. Zbog neplaćanja otkupnine za ponudu otpali su graditelji orgulja: Mauracher iz Linz-a, Friedrich Goll iz Luzern-a, Voelkner iz Dünnowa (Duninowo) i Mola iz Torina. Graditelj orgulja iz Zagreba Heferer poslao je samo pismo u kojem navodi svoju namjeru za gradnjom. I ova ponuda je odbačena. Kompletnu ponudu poslali su graditelji: Neusser iz Neutischen-a iz Moravske za 42.000 kruna, Angster iz Pečuha za 39.200 kruna i braća Rieger iz Jägendorfa iz austrijske Šleske na 37.854

³¹ Vrelo: Pismo Augustina Haislera tajniku biskupa Strossmayera iz Szajka od 12.1.1878., Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, 121/1878.

kruna. Neusser je odbačen jer nije ostvario još takvo djelo i bio je najskuplji, a Angstera su odbacili "zbog nedostatka iskustva" u gradnji tako zahtjevnih orgulja. Odbor je preporučilo Rieger-a iz navedenih razloga s dodatnim obrazloženjem da je u Budimpešti već osnovao svoju tvornicu. Gradsko vijeće je 14. listopada 1902. izglasalo je da se posao dodijeli Riegeru. Angster se žalio i u žalbi naveo da Rieger nema tvornicu u Budimpešti nego ima samo jedan tokarski stroj u nekoj trošnoj kući. Angster je naveo da ima 70 zaposlenih i da ima dobro opremljeni pogon. Do tada je isporučio preko 400 orgulja, a od toga 4 u Budimpešti, a na petim orguljama upravo je radio veliku rekonstrukciju. Na sjednici gradske skupštine grada Budimpešte održane 17. prosinca 1902., odbačena je odluka gradskog vijeća sa 196 glasova "za" i 4 glasa "protiv" i posao je dodijeljen Angsteru. Tako su orgulje za Baziliku sv. Stjepana ušle u povijest tvornice Angster kao opus 450.

Još nekoliko značajnijih orgulja

U 1887. godini broj izgrađenih Angsterovih orgulja popeo se na 100. Upravo opus 100 vrlo su značajne orgulje. Ugrađene su u Pečuhu, u katedralu. Imaju 46 registara s 3 manuala. Angster je bio jako ponosan na opus 80 - orgulje u pečuškoj katoličkoj crkvi, u bivšoj džamiji, s 30 registara i 3 manuala. Značajne su i orgulje od 55 registara s 3 manuala, izgrađene 1896. u Košicama - Slovačka, kao i one iz 1893. s 30 registara s 3 manuala iz Subotice.

Angsterove orgulje u Hrvatskoj

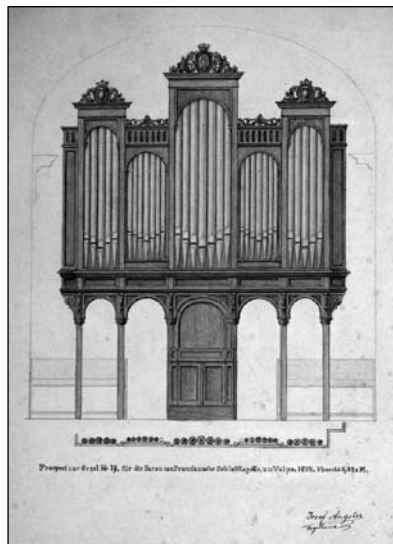
Prema dnevniku i prema popisu Angsterovih orgulja koji je sačinio Ferenc Somogyi, može se identificirati da je na području Hrvatske ugrađeno 45 orgulja s potpisom Angster :

1. **Voćin**, opus 8., 1872., crkva Svetoga Pohoda Blažene Djevice Marije, I/8
2. **Varaždin**, opus 12., 1873., sinagoga, II/20
3. **Valpovo**, opus 19., 1876., kapelica dvorca Prandau, II/18
4. **Jagodnjak**, opus 23., 1877., evangelička crkva, I/7
5. **Batina**, opus 25., 1887., katolička crkva, I/6
6. **Gradište**, opus 34., 1880., crkva sv. Franje asiškog, I/ 10
7. **Podolje**, opus 44., 1881., crkva sv. Ane, I/6
8. **Karanac**, opus 53., 1882., katolička crkva, I/6
9. **Sv. Križ-dravski**, opus 60, 1883., crkva sv. Križa, I/11
10. **Donja Dubrava**, opus, 83., 1885., crkva sv. Margarete, I/8
11. **Topolje**, opus 113., 1888., kapelica, I/4
12. **Darda**, opus 123., 1889., katolička crkva, I/7
13. **Duboševica**, opus 125., 1889., crkva Uznesenja Blažene djevice Marije, II/16
14. **Virovitica**, opus 118., 1888., sinagoga, I/8

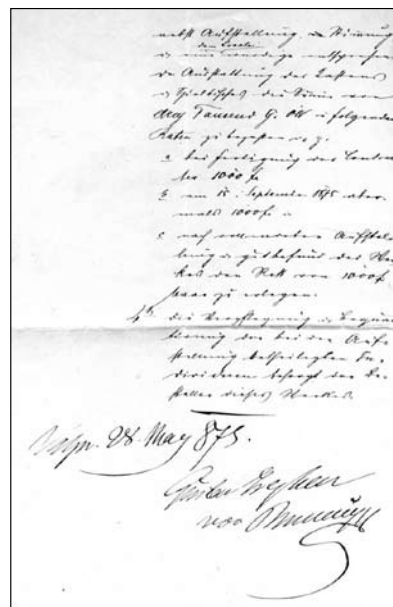
15. **Vukovar**, opus 135., 1890., velika sinagoga, I/8
16. **Lug**, opus 136., 1890., reformatska crkva, I/8
17. **Kozarac**, opus 169., 1892., crkva sv. Franje Ksaverskog, I/6
18. **Brođanci**, opus 215., 1894., katolička crkva, I/6
19. **Hodošan**, opus 222., 1894., crkva sv. Ivana Nepomuka, I/6
20. **Goričan**, opus 252., 1896., crkva sv. Leonarda, I/9
21. **Babina Greda**, opus 267., 1896., crkva sv. Lovre, I/10
22. **Kotoriba**, opus 345., 1900., crkva 7 žalosti BDM i sv. Križa, II/ 15
23. **Koška**, opus 366., 1901., crkva Petra i Pavla, I/4
24. **Prelog**, opus 399., 1902., crkva sv. Jakoba, II/16
25. **Jagodnjak**, opus 403., 1902., crkva sv. Vendelina, I/7
26. **Čepin**, opus 416., 193., crkva Presvetog Trojstva, I/5
27. **Baranjsko Petrovo Selo**, opus 429., 1903., crkva sv. Lovre, I/6
28. **Gundinci**, opus 434., 1903., crkva sv. Mateja ap. i ev., I/8
29. **Slavonski Brod**, opus 439., 1904., sinagoga, I/6
30. **Topolje**, opus 496., 1905., crkva sv. Petra, I/8
31. **Cirkovljan**, opus 509., 1906., crkva sv. Lovre, I/6
32. **Petlovac**, opus 518., 1906., katolička crkva, I/7
33. **Podravska Slatina**, opus 528., 1906., sinagoga, I/5
34. **Čakovec**, opus 546., 1906., učiteljska škola, II/5 ?
35. **Čeminac**, opus 561., 1907., crkva Presvetog srca Isusova, I/9
36. **Rijeka**, opus 578., sinagoga, II/10
37. **Radikovci**, opus 613., 1908., crkva sv. Ane, I/7
38. **Zmajevac**, opus 616., 1908., crkva sv. Križa, I/6
39. **Torjanci**, opus 631., 1908., crkva Rođenja BDM, I/4
40. **Kneževi Vinogradi**, opus 678., 1909., crkva sv. Mihaela Arkandela, I/5
41. **Đakovo**, opus 709., 1910., sinagoga, I/6
42. **Habjanovci**, opus 935., 1914., katolička crkva, I/4
43. **Legrad**, opus 936., 1914., evangelička crkva, I/5
44. **Karanac**, opus 974., 1917., crkva sv. Donata, I/10
45. **Kneževo**, opus 1268., 1942., katolička crkva, II/6 *

Valpovo, opus 19., 1876., kapelica dvorca Prandau, II/18

24. svibnja 1875. pozvan je kod baruna Prandaua u Valpovo. 9. lipnja barun Gustav Prandau je naručio orgulje s 18 registara za kapelicu dvorca u Valpovu. Posao je

ugovoren 28. svibnja 1875. za 4000 forinti te mu je barun dao 1000 forinti predujma. Početkom ožujka 1876. prevezene su orgulje u Valpovo preko Osijeka. 10. ožujka, zajedno s dva radnika, Angster je otišao u Valpovo. "Bio je to složen posao i trajao je cijeli mjesec". Tek na Veliki petak, 14. travnja, mogao je izvršiti primopredaju orgulja. Na preuzimanju bili su profesor Zellner³² iz Beča i direktor Hummel³³ iz Osijeka. Grof Normann i njegova obitelj, također su bili nazočni. Preuzeti zapisnik svjedoči o velikoj pohvali. Hummel i Zellner, istaknuli su lakoću muziciranja, kao i prednost željenog efekta koji je omogućio *kegellade* sustav. Utvrdili su da "se ovakav zvuk pompoznog djela može ostvariti samo onda kada se jedan uz drugog nađu veliki mecena i veliki umjetnik". Nakon preuzimanja, Angster je od baruna dobio preostatak od ugovorene sume i jednu odvojenu kovertu s 100 forinti i posjetnicom na kojoj je pisalo: "Umjetniku Angsteru za uspješno uskršnje janje"

³² Leopold Alexander Zellner (1823.-1894.), rođen u Zagrebu. Tajnik Udruge prijatelja glazbe u Beču, urednik "Blätter für Theater, Music und bildende Kunst (1855-1868)"

³³ Ivan Nepomuk Hummel (Kaloča 1820.-Budimpešta 1896.) svojim je djelovanjem znatno utjecao na glazbeni život Osijeka. Nakon službovanja u Đakovu (kao učitelj od 1838. godine), u Osijek dolazi nakon završetka školske godine 1851./52. godine. Izrazito sklon glazbi i glazbeno obrazovan (bio je skladatelj, orguljaš i virtuoz na fisharmonici), Ivan je Nepomuk Hummel od 1845. do 1870. djelovao kao gradski učitelj na Realnoj gimnaziji te kao kapelnik i orguljaš župne crkve svetog Mihaela Arkandela u Tvrdi. (lit.: Branka Ban: Fisharmonika-otkriće u župnoj crkvi svetog Mihaela Arkandela u Tvrdi, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, sv.22, str.11-17, Osijek, 2006.

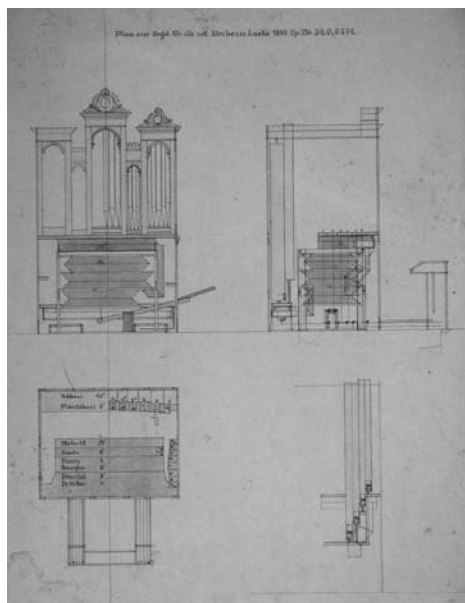
Duboševica, opus 125., 1889., crkva Uznesenja Blažene djevice Marije, II/16

Angster je 25. siječnja išao u Duboševicu (Dályok) i Bóly, a njegovi su radnici u Prigrevici ugrađivali jedan potpuno novi II. manual. Krajem siječnja 1889. slijedile su narudžbe: za Pécsbudu i Duboševicu, a 15. ožujka za Szentes. Iz prijepisa ugovora vidljiva je kompletna dispozicija orgulja za Duboševicu te da je ugovor potpisan 24. siječnja 1889. u Duboševici.

Iste godine, 23. travnja, Angsteru umire brat Andrija u Jagodnjaku u svojoj 53. godini.

26. svibnja radi reparaturu u St. Gotthardu, a isti mjesec dovršava montažu orgulja sa 7 registara, opus 123. u Dardi, o kojima se vrlo pohvalno izjasnio župnik iz Čeminca Heid.

18. srpnja bavio se postavljanjem orgulja u Duboševici, da bi 8. kolovoza mogao predati djelo sa 16 registara i *resendom*. (Nakon Domovinskog rata i mirne reintegracije Baranje 2002. godine, orgulje je rastaurirao Ivan Faunlend Heferer iz Zagreba).

Lug, opus 136., 1890., reformatska crkva, I/8

Prema nacrtu Angsterove ponude, 28. studenog 1889. u Lugu je sačinjen je prijedlog ugovora koji je, vjerojatno, s njemačkog na mađarski preveo župnik kalvinske (reformatske) crkve u Lugu, Ács Zsigmond. On je svojim potpisom i pečatom potvrdio, kao i članovi prezbitarija: Šandor Banai-starješina, Ištvan Dankos, Janoš Beda, Mozeš Miho, Ferenc Bogнар, Ilješ Šantika, Šandor Miho, Ištvan Miho, Janoš Valkai i Jožef Gyurka potvrdili su svojim potpisom prihvaćanje Angsterove ponude. Dokument je ovjerio prezbiterski bilježnik Karoly Barna. U tom dokumentu navedena je dispozicija orgulja, broj registara i tipaka, broj drvenih svirala i koji registri-svirale će biti kositrene, a koje drvene te ostali tehnički zahtjevi za

izvedbu orgulja. Definirani su i troškovi, dinamika plaćanja, čak i dodatni troškovi 25 forinti za prijevoz do željezničke stanice u Dardi kao i putni troškovi “za dvije osobe tamo i nazad” od 10 forinti. Ukupni troškovi za orgulje tako iznose 1400 forinti. Predujam za posao bio je 400 forinti. Već 1. siječnja 1890. Angsteru stiže predujam, 24. travnja i ugovor iz Luga, a 15. svibnja bila je primopredaja orgulja u reformatskoj crkvi u Lugu.

Orgulje su bile u funkciji 101 godinu, dok ih u Domovinskom ratu nisu zapalili četnici u okupiranoj Baranji. U sklopu tzv. mirne reintegracije Podunavlja, općina Bilje je 1997. godine pokušala od fundacije Illyés Közalapítvány iz Mađarske osigurati novčana sredstva za njihovu restauraciju. Nažalost, zbog raznih političkih igara, prije svega domaćih političara, realizacija ove donacije je onemogućena. Ipak, upornošću župnika reformatske crkve u Lugu³⁴ 2003. godine švicarska tvrtka Andreas Zwingli izvršila je restauraciju orgulja s rekonstrukcijom.

Zmajevac, opus 616., 1908., crkva sv. Križa, I/6

Veliki napredak za tvrtku Angster bila je nabavka pisaćeg stroja početkom prosinca 1907.

Ugovor za gradnju orgulja za crkvu sv. Križa u Zmajevcu, koji je pisan pisaćim strojem, 14. siječnja u Pečuhu potpisali su: Angster József és fia (Josef Angster i sin) te župnik iz Zmajevca Buzsáky Ferenc. Svoje potpise potvrdili su i svojim pečatima. Pečuški biskup grof Gyula Zichy, 4. veljače 1908., pod brojem 430/1908., odobrio je ugovor svojim potpisom i biskupskim pečatom.

Oproštaj od Jagodnjaka

Josef Angster volio je prirodu. Na brdu iznad Pečuha imao je vikendicu s vinogradom koji je do kraja života uredno održavao. U znak poštovanja jedan pečuški vrtlar svoju novouzgojenu ružu nazvao je Angster-ružom, u čast starom majstoru. Volio je planinariti po Mečeku, a zanimao ga je i glazbeni život u Pečuhu. Tako je npr. 1886. na državnom festivalu bio na svakoj priredbi, zajedno sa svojom suprugom. U rujnu 1913. zadnji put je bio u svom rodnom selu Jagodnjaku. U svom dnevniku piše: *“Posjetio sam Angstere u velikoj krčmi, bilježnika, učitelja i rodbinu. Prehodio sam skoro sve ulice, jednom riječju: došao sam se zauvijek oprostiti”*

Predsjednik Kolpingove organizacije u Pečuhu

Kolpingova organizacija, obilježila mu je cijeli život. U Beču, u Katolische Geselle Verein-u, našao je knjigu o gradnji orgulja. Ta knjiga mu je bila prekretnica u životu. Na svom *vandrovanju* čvrsto je bio oslonjen na tu organizaciju. Povratkom i osamostaljivanjem ostaje aktivan u Kolpingovoj organizaciji; dugogodišnji je aktivni predsjednik, a pred kraj života izabran za doživotnog počasnog predsjednika.

“Josef Angster uvijek je bio vjerni sin svoje Crkve, bio je uvjereni sljedbenik svoje vjere, koju je provodio. Vjera kod njega nije bila vanjska fasada nego ga je jednako usmjeravala u njegovom poslovnom životu, u zanimanju, u odnosu prema njegovim radnicima, u njegovoj društvenoj ulozi kao i u obiteljskom životu. U katoličkom pokretu imao je vodeću ulogu. Nakon doseljavanja u Pečuh, odmah je počeo s radom u ovdašnjoj šegrtskoj udruzi gdje je kao predsjednik revnosno i s puno ljubavi za to

³⁴ Lajos Csáti Szabó

područje nosio tu funkciju dugi niz godina. Kasnije, u znak zahvalnosti, udruga ga je izabrala za počasnog predsjednika.”³⁵

Orden sv. Grgura

U nedjelju, 17. ožujka 1918. na sjednici *Vereina* pored mnogih crkvenih dostojanstvenika, svećenika, biskup Gyula Zichy, nakon dugačkog govora o Angsterovim zaslugama osobno mu je zakačio na prsa odličje sv. Grgura koje mu je dodijelio papa Benedikt XV. Angster je svima zahvalio i posebno biskupu. Nakon toga obratio se mladeži i potaknuo ih da aktivno sudjeluju u životu *Vereina*, budući da je i on sudjelovao 4 godine u Beču pod predsjedavanjem dr. Grusche, a nakon toga u Kölnu pod predsjedavanjem Adopha Kolpinga, gdje je imao priliku nadoknaditi ono što nije naučio u svojoj seoskoj školi u domovini.

Rekao im je da se i za graditelja orgulja osposobio zahvaljujući *Vereinu* te da je tu usvojio i ostale kvalitete i vrline koje su mu bile potrebne u graditeljskom radu. Kroz to osposobljavanje članovi *Vereina* ojačali su u svom katoličkom duhu, posebno zbog toga što su udrugu vodili svećenici. Tim svećenicima duguje veliku zahvalnost i zato ih vrlo cijeni.

Čestitari

Sutradan, 18. ožujka, dan uoči blagdana sv. Josipa, došli su mnogi čestitari, među ostalima: prelat Wajdits, kanonik Romisz i čestitali mu imendan. Bio je toliko zaokupljen posjetima da se slijedeće noći osjećao vrlo slabo, tako da nije mogao sve primiti.

Smrt Josefa Angstera (9. lipnja 1918.)

23. ožujka uspio je otići na jutarnju misu. Teško mu je bilo nositi se sa svojom slabošću. Sljedeći dan opet je išao u crkvu i nadao se da će mu biti bolje. Vrijeme se još više pokvarilo pa je morao obući krzneni kaput. Zadnje godine života Josef Angster svaki dan je na misi u pečuškoj katedrali, ako mu to zdravlje dopusti. Nakon toga provodi u radu nekoliko sati u uredu, a u ljetno vrijeme radi u svom vinogradu.

Uredno vodi dnevnik. Zadnje što je napisao: “7. travnja na uskršnju nedjelju pokušao sam prvi put otići na veliku misu, što mi je malo bilo teško, ali zbog lijepog, skoro ljetnog vremena, ipak je išlo”

Svoje zadnje sate proveo je u svom vinogradu. Pod visokom temperaturom govorio je o nebeskoj glazbi i s tim riječima je otišao.

³⁵ Iz nekrologa u listu Deldunantúl, od 11. lipnja 1918.

POSILIJE JOSEFA ANGSTERA

Početakom 1900-tih Angsterovi sinovi Emil i Oskar, *druga generacija*, preuzeli su upravljanje tvrtkom, ali je otac Josef do smrti bio aktivni sudionik u proizvodnji. Slijedeća desetljeća donijela su ozbiljna proširenja proizvodnje i do Prvog svjetskog rata premašili su broj od 900 izgrađenih orgulja. Brzo se oporavljaju i do početka Drugog svjetskog rata broj proizvedenih orgulja je dostigao brojku od 1200. U tom razdoblju grade i najveće orgulje: u Segedinu i moderniziraju i proširuju orgulje u Bazilici sv. Stjepana u Budimpešti.

Braća Angster rano umiru. Emil umire 1939. a Oskar 1941. godine

Treća generacija

József Angster i Imre Angster preuzimaju upravljanje tvornicom. U burna vremena pokušavali su ostati na nogama i predanim radom gradili su orgulje i krajem 40-ih. Zadnje orgulje bile su opus 1307., građene 1949. godine. U prosincu iste godine vlasti im nacionaliziraju tvornicu, ali zbog prosvjeda radnika dvojicu upravitelja (József i Imre) zadržavaju na poslu kao obične radnike. Orgulje su po sebi crkveni instrument i kao takve su smetale režimu. Novi gospodari orgulje nazivaju: "*instrumentom klerikalne reakcije*". Na taj način ne "rađaju se" nove orgulje u pogonu pošto su orgulje takav instrument koji traži pojedinačnu narudžbu, traži pojedinačno projektiranje i ne uklapa se u plansku proizvodnju. Gradska vlast u Pečuhu u jesen 1950. pogon je preimenovala u "Pečuška tvornica stolarije i muzičkih instrumenata". U proljeće 1951. protiv braće Angster podiže se "konceptijska tužba" i obojica su kažnjena na godinu dana zatvora. Za to vrijeme u pogonu sve su im porazbijali i tako se proizvodnja više nikada nije mogla pokrenuti.

U tvornici je do 1949. godine proizvedeno 1307. orgulja i 3500 harmonija.

Četvrta generacija

Kćerka Józsefa Angstera, dr. Judit Angster, *četvrta generacija*, ostala je "u struci". Doktorirala je fiziku. Od 1986. radi na istraživanjima cijevnih orgulja. Od 1992. radi za Fraunhofer Institut u Stuttgartu kao voditeljica tima za

istraživanje glazbene akustike koji je uključen rad na važnim europskim istraživačkim projektima u suradnji s tvornicama za proizvodnju orgulja. Od 1994. do 2003. radila je kao predavač na poslijediplomskom studiju na Bundesfachschule für Orgelbau u Ludwigsburgu (gdje se provodi školovanje i obuka na najvišoj razini), održava napredne tečajeve za orgulje i crkvenu akustiku na Fraunhofer Institutu, predaje akustiku na Hochschule für Musik und Darstellende Kunst (fakultet za glazbu i finu umjetnost) u Stuttgartu te na Sveučilištu u Stuttgartu. Od 1992.-2006. bila je potpredsjednica Tehničkog komiteta za muzičku akustiku, njemačkog društva za akustiku (DEGA), a od 2006. je članica izvršnog odbora DEGA. Njen suprug, prof.dr. Andras Miklos se bavi fotoakustikom, od 1996. do 2004. radio je u Institutu fizikalne kemije na Sveučilištu u Heidelbergu, od 1986. zajedno sa suprugom radi na europskim istraživačkim projektima i naprednim tečajevima na Fraunhofer Institutu u Stuttgartu, a od 2003. radi kao voditelj centra primijenjene akustike u Steinbeis GmbH u Stuttgartu.

Literatura i vrela:

- Vrelo: Priopćenje Dr. Franza Metza autoru.
- Vrelo: Hrvatski državni arhiv Osijek, Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga rođenih rkt župe Čeminac 1833.-1858., Stranica broj: 15, Redni broj : 53 , HR-DAOS-500
- Angster József: ANGSTER, a pécsi orgonagyár és a család története, Pannónia könyvek, Baranya Megyei Könyvtár, 1993.
- Franz Metz: Josef Angster. Das Tagebuch eines Orgelbauers, Verlag der Donaueschinger Kulturstiftung, München 2004.
- Ambrus Attiláné Dr. Kéri Katalin: A történeti Baranya megye római katolikus iskolaügye 1868-1918 között, doktorska disertacija, Pécs siječanj 1992.
- Gyula Lajos : Angster József, Pécsi szentföld , Pécs, 1. srpnja 1942. (BMK)
http://www.kolping.de/grundinfos/adolf_kolping.html (2007.)
- Katoličko društvo djetića u Zagrebu (Kolpinški savez Nadbiskupije zagrebačke)
-web stranica: <http://www.ffdi.hr/kolping> , 2007.
- Fonay Zsuzsa: Az Angster orgonagyár ötven éve (1867-1917), A Baranya megyei levéltár évkönyve, Pécs, 1979.
- George R. Plitnik: “ The Josef Angster Story”, ISO-Journal, The Magazine of the International Society of Organbuilders, No 6, studeni 1999.
- Solyosi Ferenc: Az 1918-as orgonasíp-rekvirálás és az Angster féle “Rekvirált orgonasípek lajstroma-I., Magyar Egyházzene II (1994-1995) str. 341-354
- Đakovačka i Srijemska biskupija-Portal (2007.)
http://www.biskupijadjs.hr/kolumne.php?id_kol=14
- Isidor Kršnjavi: Listovi iz Slavonije, Privlačica, Vinkovci, 1992.
- Jagoda Meder: Orgulje u Hrvatskoj, Globus, Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 1992.
- Vrelo: Sjednica crkvena gradjevinskog odbora , br.82, 11/10 1870., Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu.
- Vrelo: Novine , Pécsi figyelő, od 7.srpnja 1877., Pécs , Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, 121/1878.
- Vrelo: Prijepis preporuke Angsteru od Aloisa Henninga, rektora Isusovaca, u Kaloči, listopada 1877., Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, 121/1878.

Vrelo: Pismo Augustina Haislera tajniku biskupa Strossmayera iz Szajka od 12.1.1878., Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, 121/1878.

Vrelo: CGO 147/1878, Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu.

Vrelo: CGO 153/1878, Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu.

Popis orgulja obitelji Angster, sačinio Ferenc Solymosi (autoru ljubazno ustupila: Judit Angster)

“podaci preuzeti iz Arhiva Ladislava Šabana, Orguljari, Angster; materijal u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU, Zagreb” (ljubaznošću gđe. Vjere Katalinić)

Emin Armano: Popis orgulja J. Angstera koje je sagradio u Hrvatskoj, prema popisu orgulja 1972. i 1975. (“prvi popis”). (usmeno priopćenje autoru)

Vrelo: Vertrag (ugovor s potpisom Gustav Prandau , Valpovo, 28. svibnja 1875.), opus 19., BML-Pečuh

Ladislav Šaban: Starije orgulje Osijeka i njihovi graditelji, Zbornik za narodni život i običaje, br.49., Zagreb 1983.

Orgulje Heferer, Koncertna direkcija Zagreb, 2007. Zagreb

Vrelo: Vertrag, Duboševica 24. siječnja 1889.-prijepis, ,opus 125., BML.-Pečuh.

Emin Armano: Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006.

Vrelo: Tervezet, (Prijevod s njemačkog ?, Angsterove ponude za gradnju novih orgulja u reformatskoj crkvi u Lugu, u Lugu, 28. studenog 1889.), -pisao Ács Zsigmond, kalvinski župnik u Lugu, skenirano (3 stranice), opus 136., BML, Pečuh.

Vrelo: Szerződés (Angsterov ugovor za gradnju orgulja u Zmajevcu, Pečuh 1908.), skenirano (4 stranice), opus 616., BML, Pečuh

Emin Armano: Izvješće o obilasku orgulja đakovačke biskupije 2001., 2002. i 2003. godine. (File: Emin/Orgulje/Đakovo-ĐAKOVO-IZVJEŠĆE.doc) (ljubaznošću autora)

Vrelo: Nekrolog: Josef Angster, na 9. stranici dnevnog lista: Deldunantúl, Pečuh, od 11. lipnja 1918., BMK, Pečuh

Josef Angster – bekannter Orgelbauer aus Baranja

Zusammenfassung

Ziel dieser Arbeit ist, den Lebenslauf, das Leben und die Bedeutung von Josef Angster, gebürtiger Baranjaer, osijeker Tischlerlehrling und bedeutenden europäischen Kirchenorgelbauern vorzustellen. Dargestellt wird seine Kindheit in Jagodnjak, Schulung in Osijek, seine Wanderungen durch Europa, Erfahrungserwerben und Lernen bei den bedeutendsten Orgelbauern jener Zeiten (Titz-Wien, Cavaillé-Coll-Paris), sein Aufstieg bis zum europaweit bedeutenden Orgelbauer und Verbindung mit Kolpings Organisation, von der sein Leben bedeutend geprägt wurde. Kurz wurden seine wichtigsten Werke sowie die Orgeln, welche er auf dem Gebiete Kroatiens baute, dargestellt. Sein Werk, 961 Kirchenorgeln, die er zu Lebzeiten baute, die Qualität welche er hinterließ. Sein vorbildliches Leben, nach Kolpings Grundsätzen, brachte ihm den Orden des Hl. Gregorius, mit dem ihn der Papst Benedikt XV., 1918 auszeichnete.